

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРІОГРАФІЇ ТА
СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: «Електронний архів: структура та функціонування»

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0328-а
спеціальності: 032 історія та археологія
освітньої програми: історія

Радько Григорій Григорович

Керівник: доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін, доцент, к.і.н.

_____Ю.О.Іріоглу

Рецензент: доцент кафедри
джерелознавства, історіографії та
спеціальних історичних дисциплін, доцент
к.і.н.

_____І.В. Савченко

Запоріжжя
2019 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет
Кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін
Освітній рівень: магістр
Спеціальність: 032 історія та археологія
Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
джерелознавства, історіографії та
спеціальних історичних дисциплін
Ю.І. Головка

« _____ » _____ 2019 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Радьку Григорію Григоровичу

1. Тема роботи: Електронний архів: структура та функціонування, керівник роботи к.н., доцент Іріюглу Ю.О., затверджені наказом вищого навчального закладу № 655-с від 6 травня 2019 року.
2. Строк подання студентом роботи: 28 грудня 2019 року.
3. Вихідні дані до роботи: Про електронний документ та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 11.09.2019); Боряк Г.В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи. Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. 2002. Вип. 5. С. 9-18; Кисельов І. М. Про автоматизовану інформаційно-пошукову систему архіву. Студії з архівної справи та документознавства. 1997. Т.2. С. 29–32; Кручиніна Т. Г. Чернятинська Ю. Г. Створення архівних колекцій веб-сайтів у межах ініціативного документування в Центральному державному електронному архіві України. Архіви України. 2015. № 5-6. С. 61–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2015_5-6_6. (дата звернення: 17. 10. 2019); Купрунець Т. Я. Архівне копіювання веб-сайтів: проблеми та шляхи їх вирішення. Архіви України. 2012. Випуск 6 (282). С. 50–61; Ширин С. С. Развитие интегрированных цифровых ресурсов по европейскому культурному наследию в первом десятилетии XXI века. Научный альманах. 2017. № 2–2(28). С. 250–258. URL: <http://ucom.ru/doc/na.2017.02.02.250.pdf> (дата звернення: 17.10.2019).
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно

розробити): охарактеризувати стан розробки питання; проаналізувати структуру електронного архіву як соціо-комунікативної системи; розглянути співвідношення понять «електронний/цифровий архів»; проаналізувати нормативно-правову базу України щодо електронних архівів; дослідити питання нових сучасних носіїв інформації, що є перспективними надходженнями до НАФ; вивчити міжнародні проекти збереження культурної цифрової спадщини.

5. Графічні матеріали: немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Іріюглу Ю.О., доцент	10.02.2019	10.02.2019
Розділ 2	Іріюглу Ю.О., доцент	10.03.2019	10.03.2019
Розділ 2	Іріюглу Ю.О., доцент	28.09.2019	28.09.2019
Розділ 3	Іріюглу Ю.О., доцент	01.10.2019	01.10.2019
Висновки	Іріюглу Ю.О., доцент	01.11.2019	01.11.2019

7. Дата видачі завдання: 10 лютого 2019 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення проблеми, опрацювання джерел та наукової літератури	Жовтень, листопад, 2018 р.	виконано
2.	Написання вступу	Лютий 2019 р.	виконано
3.	Написання першого розділу	Березень 2019 р.	виконано
4.	Написання другого розділу	Вересень 2019 р.	виконано
5.	Написання третього розділу	Жовтень 2019 р.	виконано
6.	Написання висновків	Листопад 2019 р.	виконано

Студент _____ Г.Г. Радько

Керівник роботи _____ Ю. О. Іріюглу

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С.С. Черкасов

РЕФЕРАТ

ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ: СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Кваліфікаційна робота складається з семидесяти шести сторінок, містить двадцять шість позицій джерел та шістдесят позицій літератури.

Поняттям, що найбільш часто зустрічається у роботі є: електронний архів, електронний документ, база даних, електронний контент.

Об'єктом дослідження є комплекс нормативної документації, що регламентує функціонування електронних архівів в Україні.

Предметом дослідження є електронний архів як соціо-комунікативна система.

Мета роботи полягає у визначенні специфіки функціонування електронного архіву як соціо-комунікативної системи в інформаційних умовах українського суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні проблематики електронного архіву як соціо-комунікативної системи.

Проведенно комплексний аналіз проблематики електронних архівів як соціо-комунікативної системи, визначені основні тенденції у формуванні та функціонуванні цифрових архівних колекцій; окреслено теоретичні засади розуміння поняття архіву в сучасному суспільстві; окреслено тематичне поле наукових розробок в галузі фондування електронних документів всіх типів (аудіовізуальний контент, веб-сайти тощо); розглянуть проекти організації цифрових архівів в Україні та світі.

Фактичний матеріал, основні положення та висновки можуть бути використані при вивченні окремих питань архівознавства, документознавства та проблем побутування інформаційного простору в сучасній Україні, а також при організації електронного архіву окремого підприємства, державної установи чи громадського об'єднання.

ABSTRACT

ELECTRONIC ARCHIVE: STRUCTURE AND FUNCTIONING

The qualifying work consists of seventy-six pages, contains twenty - six positions of sources and sixty positions of literature.

The concept most commonly encountered in the work is:
electronic archive, electronic document, database, electronic content.

The object of the study is a set of normative documents regulating the functioning of electronic archives in Ukraine.

The subject of the study is the electronic archive as a socio-communicative system.

The purpose of the work is to determine the specifics of the functioning of the electronic archive as a socio-communicative system in the information conditions of Ukrainian society.

The scientific novelty of the obtained results lies in a comprehensive study of the problems of the electronic archive as a socio-communicative system.

Conducted a comprehensive analysis of the problem of electronic archives of the socio-communicative system, the main tendencies in the formation and functioning of digital archival collections; outlined the theoretical basis for the understanding of the concept of the archive in contemporary society; outlines the thematic field of scientific research in the field of funding of electronic documents of all types (audio-visual content, web sites, etc.); will consider the projects of the organization digital archives in Ukraine and abroad.

The actual material, the main provisions and conclusions can be used in the study of certain issues of archival science, documentation and problems of existence of the information space in modern Ukraine, as well as in the organization of the electronic archive of a separate enterprise, state institution or public association.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Стан наукової розробки проблеми.....	6
1.2. Джерельна база та теоретичні засади дослідження	10
РОЗДІЛ 2. ЕЛЕКТРОННІ АРХІВИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	15
2.1. Архів як соціо-комунікаційна структура.....	15
2.2. Електронний/цифровий архів як поняття сучасного суспільства.....	25
2.3. Нормативне забезпечення користування електронними документами..	31
РОЗДІЛ 3 РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ЕЛЕКТРОННИХ АРХІВІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	40
3.1. Архіви веб-сайтів як складова НАФ.....	40
3.2. Формування архівних аудіовізуальних архівних колекцій.....	48
3.3. Збереження цифрової культурної спадщини: програми ЮНЕСКО та Україна	59
3.4. Електронні архіви в Європейському Союзі як перспективна модель для України	67
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток інформаційних технологій наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. сприяв виникненню нових способів документування інформації за допомогою сучасних технічних пристроїв, що отримали поширення у всіх напрямках діяльності людства. не є винятком і архівна справа, адже в процесі роботи з документами (формування, облік, збереження, використання тощо) застосовуються сучасні технологічні надбання. Удосконалення технологій, пов'язаних із процесами документування інформації та її обміну, є індустріальною константою. отже, це призводить до виникнення нових форм джерел інформації – документів в електронній (цифровій) формі: службових електронних документів, документів особового походження з електронними носіями інформації, оцифрованих копій документів, цифрових аудіовізуальних документів, веб-сайтів, баз даних, які потенційно є джерелами формування Національного архівного фонду

На фоні технологічних змін виокремилося нове поняття, що відображає ті якісні зрушення, що мають місце в процесах архівування – «електронний архів». Разом з тим, дане поняття нерозривно пов'язане із осмисленням базового терміну архівної справи – «архів», що не вбачається вже лише інституцією, хоч й активною, але все ж обмеженою накопиченням та користуванням документів. Натомість, все більш активніше «архів» розглядається як невід'ємна соціо-комунікативна складова інформаційної системи суспільства. В такому ракурсі, електронний архів є лише продовженням інформаційних та культурних потреб суспільства та, певним чином, є зміною агрегатного стану соціокультурних повідомлень, що продукуються людством відповідно до його технологічного розвитку.

Саме під таким кутом зору ми й розглядаємо проблематику електронного архіву, його структури та побутування – не у вузькому (функціональному) розумінні, як окремо взяту інституцію чи підрозділ, а в

широкому, соціо-гуманітарному контексті. Розуміння електронного архіву (та його варіації – цифровий, за певних умов) як системи інформаційних зв'язків, що простягаються від суб'єкту продукування, через інституційні та суспільні трансфери, до суб'єкту організації зберігання та користування – відкриває можливості для усвідомлення як масштабів сучасного стану розвитку архівної справи України, так й перспективи (готовності до інтегрування із світовими інформаційними структурами).

Об'єктом дослідження є комплекс нормативної документації, що регламентує функціонування електронних архівів в Україні.

Предметом дослідження є електронний архів як соціо-комунікативна система.

Мета роботи полягає у визначенні специфіки функціонування електронного архіву як соціо-комунікативної системи в інформаційних умовах українського суспільства.

Для реалізації поставленої мети були поставлені наступні **дослідницькі завдання**:

- охарактеризувати стан розробки питання;
- проаналізувати структуру електронного архіву як соціо-комунікативної системи;
- розглянути співвідношення понять «електронний/цифровий архів»;
- проаналізувати нормативно-правову базу України щодо електронних архівів;
- дослідити питання нових сучасних носіїв інформації, що є перспективними надходженнями до НАФ;
- вивчити міжнародні проекти збереження культурної цифрової спадщини.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1991–2019 років. Нижня хронологічна межа дослідження обумовлюється появою саме українського сектору електронних архівів. Верхня хронологічна межа охоплює сучасну соціо-комунікативну ситуацію в Україні.

Географічні межі дослідження окреслюються територією України, на території якої поширюється законодавство про організацію та побутування електронних архівів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні проблематики електронного архіву як соціо-комунікативної системи.

Теоретичне значення роботи полягає у що основні положення роботи та висновки можуть стати у нагоді при висвітленні окремих питань архівознавства, документознавства та проблем побутування інформаційного простору в сучасній Україні.

Прикладне значення роботи полягає в тому, що систематизований матеріал та висновки можуть стати в нагоді при організації електронного архіву окремого підприємства, державної установи чи громадського об'єднання.

Структура кваліфікаційної роботи магістра підпорядкована меті та завданням дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (75 найменувань). Обсяг основної частини роботи складає 76 сторінку машинописного тексту, загальний обсяг магістерської роботи – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми

Питання електронних архівів не можна назвати новим в українському історіографічному просторі. Певні аспекти мали висвітлення в низці публікацій, зокрема, такі загальні питання як процес інформатизації архівної галузі та огляд теоретичних й практичних шляхів реалізації. В загальному масиві наукових розробок можна виділити кілька напрямків розробок, що розкривають різні аспекти впровадження та реалізації процесу впровадження цифрових технологій та електронних архівів зокрема, в архівній галузі України. Варто відзначити публікації щодо загальних аспектів інформатизації архівної справи в Україні, на кшталт, публікацій Г. В. Боряка [32]. Певним показником актуалізації питання є репрезентація проблематики інформатизації та електронних архівів на сторінках навчальної літератури, зокрема, окремий розділ із одноіменною назвою фундаментально окреслений членом-кореспондентом Національної академії наук України Л. А. Дубровіною в підручнику «Архівознавство» [29, С. 235-250].

Разом з С. М. Кіржаєвим, Л. А. Дубровіна розглядала структуру і зразки автоматизованого опису архівного фонду для Національного зведеного банку даних [21], автоматизовані інформаційно-пошукові системи архіву вивчав І. М. Кисельов [41; 42], також у серії «Проблеми едиційної та камеральної археографії: історія, теорія, методика» в 1995 р. вийшов друком випуск, присвячений стану та перспективам розвитку інформатизації архівної справи в Україні [26].

Теоретико-методологічні проблеми електронного документообігу розглядаються у ґрунтовних навчальних посібниках і статтях проф. Г. Г. Асєєва, а документознавча складова цієї проблематики найбільш повно представлена в роботах Л.Я. Філіпової [30; 60]. Тематично дотичними є й питання

нормативно-правового регулювання побутування електронних архівів. Зокрема, питання законодавчого супроводу процесу організації та функціонування електронних архівів в Україні розробляються в роботах О. Денисенко, що охоплює найостанніші тенденції та зміни в українському правовому полі з урахування європейських устремлінь України [36].

Одним з відкритих до сьогодні питань є визначення з понятійним апаратом та змістовним наповненням дефініцій «електронний архів» та окреслення практичних та теоретичних аспектів впровадження у функціональне користування в межах архівів України. Найпоширенішим напрямком, що знайшов свою реалізацію є процес оцифрування документів на різних традиційних носіях. Зокрема, Ю.С. Ковтанюк розкриває складний та насичений процес переведення в цифровий формат документального фонду НАФ та окреслює перспективи такого рішення для подальшої інтеграції архівних комплексів до загально європейського інформаційного контексту [44].

Не меш важливими до сьогодні залишаються й питання функціональності та безпосередньої реалізації ідей електронного архіву в умовах України. Так, в своїх наробках, О.Скиба окреслює поле поняття «електронний архів» та розкриває його функціональні можливості [57]. Разом з тим, більшою глибиною та широтою практичних прикладів відзначається робота В.Бондаренка, що присвячена проблематиці цифрового архіву (комплексу оцифрованих документів з традиційних носіїв), а також, детальним аналізом самого процесу планування, організації, створення та, найважливіше, використання цифрового архіву [31].

Разом з тим, окремо стоїть питання організації електронного діловодства з подальшим фондоутворенням та зберіганням в межах архівів. Теоретико-методологічні проблеми автоматизації діловодства та електронні документні ресурси, їх представлення у мережі Інтернет розглядаються у кандидатській дисертації А. А. Кисельової, яка ґрунтовно проаналізувала веб-сайт Державного комітету архівів України. Загалом, проблематика веб-сайтів як електронних документів, набуває все більшої актуалізації саме у взаємозв'язку

із розгортанням та впровадженням Інтернет технологій в Україні на різних рівнях державного управління та господарського комплексу [42]. Поряд з цим, постає питання організації підготовки та формування фондів веб-сайтів, що мають суспільну, політичну та культурну цінність, в межах Національного архівного фонду. Дотичною до окресленої проблематики є робота Л. М. Юдіної, що присвячено використанню інформаційних ресурсів Національного архівного фонду (НАФ) [64].

Більш деталізованим та прагматично спрямованим є дослідження Т.Г. Кручиніної, що висвітлює питання формування архівних колекцій веб-сайтів у межах Центрального державного електронного архіву України. Загалом, проблематика веб-сайтів, як окремого підвиду електронного документу та носія суспільно важливої інформації, на сьогоднішній день є вкрай слабо розробленою в українському історіографічному просторі [45].

В цьому ж ракурсі, стоїть питання й вивчення та організації збереження й використання електронних ресурсів науково-дослідних інституцій. Комплексний підхід до аналізу інформаційних ресурсів архівів і бібліотек України розкрито у статті академіка НАН України О. С. Онищенко. Інтернет-ресурси органів державної влади та проблем архівного зберігання електронних інформаційних ресурсів займався Т. Я. Купрунець [46; 48].

Серед нових носіїв інформації, варто відзначити й величезний потік аудіовізуального контенту, що продукується на сьогодні у великій кількості, як державними, так й приватними користувачами мережі Інтернет. Тому, питання комплектування українських архівів та фондів НАФ, зокрема, такого роду документами є відкритим. Хоча, за своїми інформативними можливостями аудіовізуальні документи є найбільш затребуваними, особливо в умовах активного інформаційного поля.

Звернення уваги на питання організації відбору та подальшого передавання на зберігання аудіовізуальних колекцій є питанням формування джерельної бази для подальших наукових розвідок з проблем історії не лише України, а й Європи загалом. Це тим більш актуально, оскільки аналіз

сучасних наукових досліджень дає підстави для висновку про те, що проблеми комплектування аудіовізуальних архівних колекцій знаходяться на маргінесі. Брак рефлексій із означеного питання (маємо поодинокі розвідки Т. Клименко, Т. Ємельянової, Л. Приходько, К. Селіверстової, які носять фрагментарний характер) лише підтверджує той факт, що з боку вітчизняної архівістики не запропоновано якісно нових теоретичних чи методологічних пропозицій, які б виходили за межі радянської традиції. Тому заповнення «лакун» цього дослідницького простору конкретним змістом вочевидь ще тривалий час залишатиметься відкритим [37; 43; 49; 50; 56].

Окремим комплексом наукових наробок в дослідницькому полі сучасної української архівістики є проблематика міжнародного досвіду організації збереження культурної спадщини, в межах якої виокремлюють й цифрову складову, одержану як шляхом оцифрування традиційних носіїв, так й включенням до кола пам'яток електронного контенту. Вкрай важливо окреслити дотичні моменти в міжнародному досвіді та формати реалізації їх на українському ґрунті. Зокрема, маємо цілу низку досліджень присвячених вивченню міжнародного досвіду, на прикладі ЮНЕСКО та Європейського Союзу.

Одним з базових моментів для будь-якої пам'яткоохоронної діяльності та організації архівного зберігання документального комплексу є окреслення нормативно-правового поля. Саме таким гарячим питанням присвячено дослідження В.І. Акуленко, що торкається аналітичного огляду міжнародних правових норм щодо охорони культурних цінностей та їх імплементації до українського законодавства. Наукові розвідки такого змісту є вкрай важливими, з огляду на те, що саме нормативна база визначає характер та інтенсивність з якою можуть бути реалізовані такі культурні проекти [27].

В схожому контексті працює й С.М. Молчанов, однак локалізує свої наукові пошуки на саме європейських нормативно-правових аспектах процесу збереження культурної спадщини [47].

Окремо стоять дослідження реалізації тих чи інших культурних проектів

на теренах Європейського Союзу та світу (ЮНЕСКО). Так, наприклад, ціла низка робіт О.М.Рибачка, присвячена проблематиці охоронної діяльності ЮНЕСКО та й цифрової культурної спадщини, зокрема. Його увага прикута до участі ЮНЕСКО в міжнародних проектах із збереження цифрової документальної спадщини [53; 54].

Разом з тим, не залишається осторонь й питання вже реалізованих проектів та їх подальшої долі актуалізації та побутування. Зокрема, С.С. Ширин присвятив своє дослідження питанням розвитку інтегрованих цифрових ресурсів щодо європейської культурної спадщини [63].

Загалом, підбиваючи підсумки огляду стану наукової розробки проблеми функціонування електронних архівів та дотичних до них організаційних та практичних питань, варто відзначити певну насиченість українського науково-дослідницького поля даними матеріалом. Разом з тим, вбачається певне переважання загально теоретичних проблематик, із відповідним недопрацюванням конкретних питань, на кшталт, загального соціокультурного контексту тих технологічних змін, що мають місце сьогодні та зачіпають сферу архівістики й появи нових за формою та змістом документальних комплексів.

1.2 Джерельна база та теоретичні засади дослідження

Джерельна база дослідження повністю відображає поставлені мету та завдання. Відповідно до потреб розглянути комплексно проблематику електронних архівів, їх структуру та функціонування, в контексті їх соціо-комунікативних характеристик, нами було залучено до розгляду масив документів, що умовно можна розділити на дві групи: нормативні та регламентуючі.

До першої групи, нормативних документів відносяться законодавчі акти, які окреслюють понятійний апарат та правове поле функціонування електронних документів, архівів, доступ до них та користування. Перш за все, це Закон України «Про Національний архівний фонд» із внесеними

змінами від 2001 р., що встановлює межі функціонування архівної системи в Україні як такої, а також, визначає місце та зміст такого явища як електронний архів [2]. Аналіз даного нормативного документу відкриває можливості для термінологічних оглядів та визначення особливостей побутування електронних архівів в Україні та їх перспективи.

Окремо варто відзначити й Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 2011 р., оскільки на сьогоднішній день вкрай важливим є зв'язок між суб'єктами що продукують електронний документ та інституцією, що опікується організацією його зберігання та користування [1]. В даному випадку, визначення меж співвідношення пав того чи іншого суб'єкту на електронний документ, буде визначати й шлях не лише суто організаційного, але й технологічного розвитку інформатизації архівно ї галузі України.

Базовими для реального функціонування електронних архівів в Україні є визначення понятійного апарату та окреслення практичних меж функціонування даного явища. Зокрема, для розуміння глибини ін сталювання явища електронного архіву в українському суспільстві важливо проаналізувати нормативні документи, що відображають базові поняття «електронний документ», «електронний документообіг», що прописано у Законі України «Про електронний документ та електронний документообіг» (2003 р.) та «електронний підпис», якому присвячено окремий Закон України «Про електронний цифровий підпис» (2003 р.) [3; 4].

Не можливо зрозуміти логіки побудови та побутування електронного архівування без такої важливої складової як безпека, відповідно до нашого дослідження обов'язково було розглянуто й Закон України «Про захист інформації...» (1994 р.) [5].

Для розуміння загальних тенденцій та перспектив сьогодення для розвитку електронних архівів в Україні нами було долучено до розгляду й цілу низку нормативно-правових актів, що в тій чи іншій мірі окреслюють та відкривають можливості для подальшої інтенсифікації цифрового простору у

вітчизняній архівістиці. Зокрема, це нормативні документи щодо Національної програми інформатизації (1998 р.) [6], а також, стратегічний документ, що окреслює основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [8].

Наступною великою групою джерел нашого дослідження є регламентуюча документація, різних рівнів державного та галузевого управління. Зокрема, одними з важливих для нас є положення «Про створення Центрального державного електронного архіву України» (2012 р.), що фактично засвідчило наявність в Україні не лише накопичення критичної маси електронних документів, що мають суспільне значення, але й перспективи організації їх фондування та зберігання. [10]. Не можна оминати й положення щодо Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного у зв'язку із постановкою питання про потребу збереження аудіовізуальної цифрової культурної спадщини [11].

Окремими постановами регулюються й питання передачі на зберігання та користування щодо електронних документів, усіх типів та матеріальних носіїв [12; 13], а також організації роботи з електронними документами ще на етапі їх створення зі збереженням умов для їх подальшого фондування [16; 17].

Важливу інформацію про планування та розробку стратегічних рішень в галузі архівної справи та її інформатизації несуть постанови Кабінету Міністрів України про затвердження державних програм, зокрема, «Державної програми розвитку архівної справи на 2006–2010 рр.» [14], а також, впровадження «Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009 – 2013 роки» [15].

Окрему частину регламентуючих документів в складі нашої джерельної бази представляють різного рівня інструкції та методичні рекомендації щодо організації роботи з електронними документами та передавання їх на зберігання, а також, особливості роботи із різновидами електронних документів, якими є веб-сайти та їх фондування в сучасних реаліях України

[21-27].

Таким чином, джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною та відображає поставлені мету та завдання.

Методологія дослідження полягає в застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, зокрема, автор використовував порівняльний, термінологічний, хронологічний та інші методи дослідження, серед яких особливе місце посідає оглядово-аналітичний моніторинг публікацій.

Вивчення історичних фактів ґрунтується на основоположних принципах історизму, об'єктивності та всебічності. Послідовне дотримання всіх цих принципів, які є своєрідними правилами для дослідника, є гарантом правдивого висвітлення будь-якої історичної проблеми. Принцип історизму було застосовано під час відтворення процесу формування поняття електронного архіву та його специфічних рис на теренах України. Принципи об'єктивності та всебічності використовувалися протягом дослідження, що дало змогу висвітлити питання опираючись на нормативно-правові акти, розглядаючи їх в історичній ретроспективі.

Зазначені принципи реалізувалися через конкретні методи наукового дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та історичні (порівняльно-історичний, ретроспективний, хронологічний).

Такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез передбачають розкладання об'єкту на логічні частини, їх дослідження, і в результаті за допомогою методу синтезу створення загальних висновків. Аналіз і синтез здійснюється як на рівні окремих джерел, так і їх сукупностей. На рівні окремих джерел кожне спочатку сприймається як цілісний феномен, потім для глибшого вивчення воно розкладається на частини, а потім, на новому рівні знання, розглядається як цілісність. Аналіз і синтез застосовують до джерела й до комплексу джерел як до певної системи, що має свої системні, інтегративні якості. При вивченні нормативно-правової бази та становлення електронних архівів в Україні, було застосовано метод аналізу та синтезу для розуміння внутрішніх механізмів формування даного явища. Логічний метод

передбачає дослідження структури, сутності явища на конкретному проміжку часу та висвітлення конкретних зв'язків і закономірностей в конкретному явищі. Логічний метод безпосередньо в даному дослідженні дозволив визначити особливості побутування електронних архівів в сучасній Україні.

Важливу роль у дослідженні відіграли порівняльний та ретроспективний методи. Порівняльно-історичний метод полягає у зіставленні явища, що вивчається, з йому подібними у плані зовнішньої схожості та внутрішнього змісту. Зіставлення необхідні тому, що у різних явищах проявляються загальні тенденції, які відображаються по-новому у вже відомих в історії типових явищах. Метод ґрунтується на подібності та типовості процесів і явищ. Саме цей метод дозволяє виділити одиничне та загальне, на окремих етапах розвитку. Застосування порівняльного методу дозволило розглянути проблематику електронних архівів в Україні та світі, спів ставляючи можливі характеристики та функціонал для отримання загальної картини розвитку та інтеграції українського сектору архівістики в загальний цифровий контекст. Хронологічний метод дає можливість розглядати явища та події у часовій послідовності, у постійному русі, у змінах. У даній роботі використовувався хронологічний метод для дослідження питань розгортання електронних архівів як явища в Україні, визначення проблем сьогодення та майбутніх перспектив впровадження електронних архівів на різних рівнях. Таким чином, при дослідженні проблематики електронних архівів, їх особливостей побутування як соціо-комунікативної системи, було застосовано достатній методичний інструментар, що репрезентований як загальнонауковими, так й історичними методами.

РОЗДІЛ 2.

ЕЛЕКТРОННІ АРХІВИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Архів як соціо-комунікаційна структура

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації, в епоху глобалізації та нових «викликів», які постають у реаліях сьогодення, помітне місце посідає інформатизація як всеохоплюючий процес сучасного соціально-комунікаційного середовища.

Термін «інформатизація» визначено в статті першій «Основні терміни та поняття» Закону України «Про Національну програму інформатизації» [6]: «інформатизація – сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науковотехнічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки». Інформатизація є основою переходу до інформаційного суспільства [34]. Визначення ролі і місця цього процесу в діяльності архіву як соціально-комунікаційної структури інформаційної ери є достатньо актуальним, зважаючи на останні тенденції розвитку архівної справи як у нашій країні, так і в міжнародному просторі.

У сучасних умовах розвитку процесу інформатизації для архіву як соціально-комунікаційної структури одним з головних, основоположних напрямів діяльності є повне й оперативне задоволення потреб суспільства в соціально значущій ретроспективній документній інформації через надання інформаційних послуг та інформаційних продуктів (продукції). Як відомо, «інформаційна послуга – дії суб’єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами»; «інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення

потреб користувачів». Інформаційні послуги в задоволенні потреб споживачів у соціально значущій ретроспективній документній інформації архів задовольняє на основі «інформаційного ресурсу», який Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає як «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [34]. Інформаційним ресурсом архівів України є Національний архівний фонд – скарбниця соціальної пам'яті, культурної та національної ідентичності українського народу в загальносвітовому вимірі. Національний архівний фонд – сукупність архівних документів, які зберігаються в Україні або відповідно до міжнародних угод підлягають передачі Україні, відображають історію духовного і матеріального життя українського й інших народів, мають культурну цінність, є надбанням української нації, визнані такими відповідною експертизою і зареєстровані в передбаченому законом порядку [19, с. 11].

Інформатизацією архівної справи є комплексна система організаційних, науково-методичних і технологічних заходів, що забезпечують розробку на єдиних методологічних та методичних засадах взаємопов'язаних інформаційних технологій у галузі архівної справи, створення мережі локальних і централізованих баз даних, формування національної архівної інформаційної системи [29, с. 235].

Інформатизація архівної справи також спрямована на вдосконалення управління системою архівних установ, вироблення перспективних напрямів інноваційного розвитку архівної справи, інтенсифікацію соціальної та наукової комунікації, забезпечення широких зв'язків архівних установ та споживачів архівної інформації, налагодження співпраці з Інтернет-сайтами історичного й архівознавчого профілю та ін.

Засобом реалізації інформатизації є комп'ютеризація, яка забезпечує лише одну ланку – програмно-технологічне і матеріально-технічне забезпечення технологічних процесів завдяки обчислювальній техніці, інформаційним системам та базам даних [29, с. 236].

Окреслимо окремі напрями інформатизації архівної справи в Україні та спробуємо визначити її вплив на розвиток архіву як соціально-комунікаційної структури. Інтернет як світова мережа та глобальний соціально-комунікаційний простір значною мірою змінив діяльність архівних служб світу, що, у свою чергу, не могло не позначитися на діяльності архівних установ. За спостереженнями фахівців, у світі переважно на одного дослідника в читальному залі архіву припадає сто відвідувачів в Інтернеті [32, с. 9].

Історія інформатизації архівної справи в Україні налічує понад 20 років. Значним етапом у розробці теоретико-методологічних засад інформатизації архівної справи в Україні стала Державна програма

«Національна архівна інформаційна система (НАІС) «Архівна та рукописна україніка». Її розробка розпочалася в 1992 р. з метою створення єдиної інформаційної системи, що поєднала б облікові та науково-пошукові функції на всі архівні фонди, що зберігають документи українського походження і про Україну в архівах світу. НАІС можна розглядати як кумулятивну базу внутрішньо системного рівня комунікації на міжнародному рівні між архівними установами України, з одного боку, та архівними службами світу – з іншого. Архівною українікою в історичній науці прийнято називати сукупність архівних документів, пов'язаних з Україною, що зберігаються за її межами. Вона має значний інформаційний потенціал для використання, а максимальне залучення її до сучасного соціально-комунікаційного середовища є завданням загальнодержавного рівня.

Достатньо успішним практичним кроком інформатизації архівної справи можна вважати пілотний проект – створення діючої моделі архівної інформаційної системи на базі Центрального фондового каталогу (1992 – 1994 рр.). Наступним значним проектом інституційного рівня стала «АрхеобібліоБаза» (АББ), яку успішно реалізувала П. Грімстед у Російській Федерації по зібраннях Москви і Санкт-Петербурга [34, с. 201]. На жаль,

український варіант її проекту (1992 – 1996 рр.) був менш успішним.

Із середини – другої половини 1990-х рр. починається новий етап інформатизації архівної справи в Україні, що характеризується стрімким процесом так званої «стихійної» автоматизації регіональних і деяких центральних архівів. Об'єктом комп'ютеризації було обрано окремі організаційно-управлінські та технологічні процеси (комплектування, облік, зберігання, використання) і довідковий апарат (описи, покажчики, каталоги).

Початком процесу системної інформатизації архівної справи в Україні можна вважати створення у 2000 р. Центру інформаційних технологій Державного комітету архівів України (Держкомархів) і відкриттям 24 грудня 2000 р. його офіційного Інтернет-сайта. Цей канал соціально-комунікаційної діяльності Держкомархіву зокрема і системи архівних установ України в цілому, згідно з офіційною інформацією Інтернет-сайта, щороку відвідує понад 849 тис. віртуальних користувачів, або понад 2 300 щодня [67].

В епоху глобалізації та інформатизації архівної справи в нашій державі важливого значення набувають процеси електронної комунікації в архівній сфері, що впливають на трансформаційні процеси функціонування архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі. Електронна комунікація базується на супутниковому радіозв'язку, мікроелектронній та комп'ютерній техніці, оптичних засобах запису. Нині важливим завданням є створення на внутрішньосистемному та зовнішньосистемному рівнях взаємодії галузевої інформаційно-комунікаційної та інформаційно-аналітичної системи архівів України. Державною програмою розвитку архівної справи на 2006 – 2010 рр. [20] передбачено створення галузевої інформаційної системи. На офіційному Інтернет-сайті Держкомархіву України [68] розміщена презентація начальника відділу інформаційних технологій (ІТ) Ю. І. Забенько «Побудова галузевої інформаційної системи» [71]. Ця галузева інформаційна система, згідно з метою створення та подальшої перспективи діяльності, передбачає:

– запровадження сучасних захищених інформаційних систем у кожній установі галузі;

- побудову об'єднаної інформаційно-комунікаційної системи;
- впровадження технології та обладнання для оцифрування й надійного зберігання інформації;
- створення галузевої інформаційно-пошукової системи [71]. Галузева інформаційна система розрахована на внутрішньосистемний рівень взаємодії архівних установ України.

Велике значення в роботі архіву як соціально-комунікаційної структури належить тематичним базам. Сумарний обсяг цих баз – близько 1,5 млн записів [32, с. 16]. Бази даних значною мірою розраховані на зовнішньосистемний рівень взаємодії архіву із суспільством. За тематикою вони охоплюють найактуальніші, запитувані та суспільно значущі фонди в сучасному соціально-комунікаційному середовищі, які реалізують виконання запитів соціально-правового характеру. Це бази даних на громадян, які були вивезені на примусові роботи до Німеччини під час Другої світової війни, репресованих та «розкуркулених», тих людей, які загинули на території тієї або іншої області під час воєнних дій, тих, хто проживав на окупованій території та ін. Також значний інтерес для громадян і користувачів ретроспективної документної інформації становлять тематичні бази, що являють собою результати опрацювання метричних книг та дозволяють оперативніше проводити пошуки генеалогічного спрямування.

Одним з прикладів налагодження функціонування архіву як соціально-комунікаційної структури в електронному середовищі постає Галузевий державний архів Служби безпеки України (СБУ). 2 жовтня 2008 р. при ньому розпочав роботу Відкритий електронний архів (Інформаційно-довідковий зал), першочергове завдання якого – спрощення доступу та використання документів з Архіву СБУ. База даних відкритого електронного архіву складається з п'яти компонентів:

- документи;
- фотоархів;
- наукові видання;

- виставки та презентації;
- матеріали засобів масової інформації (ЗМІ) [74].

Електронна база даних має таку тематичну структуру: українська державність 1917-1922 рр.; антибільшовицька боротьба 1917-1930 р.; матеріали різних антирадянських організацій; репресії проти церков, національних громад, різних соціальних груп; діяльність Комітету державної безпеки (КДБ) за кордоном. Кожна тема має підрозділи – накази, інструкції, персоналії, звіти. Відкритий електронний архів розсекречених документів нині налічує понад 16 тисяч електронних копій та понад 2 тис. фото [34, с. 202]. Важливими аспектами діяльності Галузевого державного архіву СБУ як соціально-комунікаційної структури є внутрішньосистемна та міжсистемна взаємодія з іншими архівами, організаціями й особами, що володіють архівними документами зазначеної тематики для щоденного оновлення електронної бази даних. Також ознайомитися з вищезначеними архівними документами можна через електронну базу даних у кожному обласному центрі в спеціально створених для цього інформаційно-довідкових залах СБУ.

Процеси інформатизації архівної справи в Україні та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяли стрімкому накопиченню документних ресурсів на електронних цифрових носіях. У нашій державі процес зберігання та всебічного системного використання в сучасному соціально-комунікаційному середовищі електронної спадщини регулюється такими нормативно-правовими документами: Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» [3], «Про електронний цифровий підпис» [4], Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [8], розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [18].

У 2007 р. створено Центральний державний електронний архів України

(ЦДЕА України). Серед основних функцій цього архіву як складової системи соціальних комунікацій можна виокремити такі: координація діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності в галузі електронного діловодства, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, електронного документообігу, електронного цифрового підпису, зберігання та використання інформації.

Важливе значення в діяльності архіву як соціально-комунікаційної структури в епоху інформатизації архівної справи в Україні відіграють виставки архівних документів, які функціонують у мережі Інтернет у режимі on-line. Виставки, як важливий напрям PR-технологій архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі, розраховані на всі три види взаємодії з оточуючим середовищем: зовнішньосистемним, внутрішньосистемним та міжсистемним. Узагалі, в цьому напрямі діяльності архівам слід максимально використовувати сучасні новітні здобутки в царині інформаційного менеджменту та маркетингу.

На Інтернет-сайті Державної архівної служби України розташовані постійно діючі документальні виставки on-line, які класифікуються за такими рубриками: автограф української історії, голодомор, історія державності, радянський тоталітаризм, вибори, персоналії, Друга світова війна, Чорнобиль, пам'ятні дати, катастрофи в архівах, різне, документальні виставки on-line регіональних архівів, бібліографічні виставки Фонду Президентів України [69]. Для зручності користування соціально значущою ретроспективною документною інформацією на Інтернет-сайті Державної архівної служби України розміщено тематичний покажчик виставок та окремих розділів.

Важливим елементом взаємодії з громадськістю за допомогою інформаційних технологій є Інтернет-приймальня Держархівслужби України [72]. Завдяки їй налагоджується зворотний зв'язок в електронній формі зі споживачами ретроспективної документної інформації з таких основних

питань: запитів соціально-правової спрямованості (розшуку документів про трудовий стаж та розмір заробітної плати, отримання державних нагород та відзнак, підтвердження депутатського стажу, право власності на нерухоме майно, участі в бойових діях у складі груп радянських військ, що діяли на території іноземних держав тощо), генеалогічних, тематичних запитів, запитів про отримання інформації про місце зберігання документів ліквідованих підприємств, установ, організацій, щодо підтвердження стажу роботи на державній службі та ін.

Окремо нагадаємо про грид-технології (система обчислювального Інтернету) та їх використання в гуманітарній та соціально-комунікативній сферах. Кабінет Міністрів України 23 вересня 2009 р. затвердив Постанову №1020 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009–2013 роки» [15]. Упровадження новітніх інформаційних технологій, зокрема грид-технологій, у науку, промисловість, фінансову, соціальну та гуманітарну сфери в Європейському Союзі за останнє десятиріччя істотно випереджає розвиток Інтернету. Грид-технології надають можливість виконувати великі за обсягом обчислення. Постанова Кабінету Міністрів України передбачає створення багаторівневої міжвідомчої грид-мережі з елементами централізованого управління, що дозволить зважати на галузеві й регіональні інтереси під час створення національної грид-інфраструктури і забезпечити її інтеграцію до європейської та світової грид-інфраструктури. Достатньо великі за обсягом обчислення проводять і архівні установи: облік документів Національного архівного фонду, приймання документів через експертизу їх цінності, на зберігання до архівних установ та ін. Упевнений, що впровадження і широке застосування грид-технологій, прискорить процес інформатизації архівної справи.

Ще у 2010 р. відбувся брифінг та пряма телефонна лінія Кабінету Міністрів України за участі Голови Держкомархіву України О. П. Гінзбург та першого заступника Голови Держкомархіву України, відомим ученим проф.

І. Б. Матяш. Серед пріоритетних питань державної політики у сфері архівної справи та діловодства належне місце відводилося і питанням розвитку інформатизації. Було зазначено, що для адекватного реагування на виклики часу в цифрову еру державні архівні установи потребують забезпечення їх сучасними технічними засобами, комп'ютерним обладнанням, відповідним програмним забезпеченням, новими інформаційними технологіями. Неусвідомлення пріоритетності розвитку інформаційних технологій може залишити архівну систему України на маргінезі світового наукового розвитку [51].

Звичайно, здобутки в галузі інформатизації архівної справи суттєві, особливо зважаючи на реалії недостатнього фінансування. Водночас Голова Держкомархіву України О. П. Гінзбург у своїй доповіді «Про підсумки роботи архівних установ України за 2009 рік та завдання на 2010 рік» [20] вказувала на існуючі проблеми в царині розвитку електронних технологій та процесах інформатизації архівної справи в Україні, зокрема, «...жодним чином не можна вважати задовільними темпи нарощування комп'ютерного обладнання та серверних потужностей державних архівів» [20, с. 17]. Серед основних проблем розвитку електронних технологій у державних архівах О. П. Гінзбург виокремлює такі: недостатня кількість серверів, які є ключовим елементом упровадження сучасних технологій обробки інформації та автоматизації архівних процесів; відсутність у переважної більшості державних архівів (за винятком Центрального державного історичного архіву в м. Києві та Центрального державного кінофотофоноархіву ім. Г. С. Пшеничного) централізованих сховищ даних для зберігання отриманих цифрових зображень; відсутність у переважної більшості архівних установ власних веб-сайтів та ін. Занепокоєння викликає також той факт, що за певний період 2009 – 2010 рр. в архівних установах не було створено жодного підрозділу з інформаційних технологій [20, с. 17–18]. Ці проблеми потребували, та й потребують, якнайшвидшого вирішення, оскільки вони гальмують розвиток архівної справи загалом і діяльність архівів як центрів

соціальної та наукової комунікації.

Процес створення сучасного інформаційного простору України неможливий без подальшого поглибленого застосування новітніх інформаційних технологій. Архівна справа як один з головних осередків збереження народної пам'яті не залишається осторонь цих процесів. У сучасних умовах постійно зростає суспільна потреба в документній інформації, неухильно збільшується кількість її споживачів, урізноманітнюються форми і засоби поширення архівної інформації, удосконалюються її технічні можливості. Актуальною залишається проблема розробки цільової комплексної програми соціально-наукової та електронної комунікації в мережі архівних установ України. Лише за умови комплексного підходу до процесу інформатизації архівної галузі в контексті розвитку соціальної комунікації можливе перетворення системи архівних установ на постачальника інформації для аналітичних центрів державного управління. На сучасному етапі розвитку архівної думки в царині досліджень архіву як соціально-комунікаційної структури можна з великою мірою обережності говорити про поступове складання архівокомунікології як напряму в архівній науці, який вивчає, досліджує, аналізує діяльність, місце, роль, функції, сучасний стан і перспективи розвитку архіву в системі соціальних комунікацій. Певною мірою архів можна розглядати як середовище соціальної комунікації засобами ретроспективної документної спадщини, через які здійснюється «спілкування» з минулим крізь час і простір. У цих напрямках полягає актуальність подальших досліджень [34, с. 206].

Таким чином, інформатизація архівної справи відіграє непересічну роль у діяльності архіву як структури системи соціальних комунікацій. Відкритість архіву, прозорість і неупередженість його діяльності, всебічне та системне використання соціально значущої ретроспективної документної інформації, взаємодія з іншими підсистемами соціальних комунікацій (бібліотеки, музеї, засоби масової інформації та ін.), обмін інформацією на державному і міжнародному рівнях є показником розвитку демократії,

побудови громадянського правового відкритого суспільства. Процеси інформатизації архіву як соціально-комунікаційної структури дозволять Україні інтенсивніше рухатися вперед до єдиного світового інформаційно-комунікаційного простору.

2.2. Електронний/цифровий архів як поняття сучасного суспільства

Сучасні виклики інформаційного суспільства та міжнародних інформаційно-технологічних досягнень спонукають до використання у публікаціях та окремих професійних колах дещо незвичних термінів, пов'язаних з «цифрою», наприклад, «цифрова економіка», «цифрова ера», «цифрова бібліотека», «цифровий архів» тощо. Такі терміни з'являються поряд із вже існуючими сталими поняттями, близькими за назвою, що викликає певні запитання щодо їхньої синонімічності. Наприклад, такі як «цифровий архів» і «електронний архів». Спробуємо з'ясувати, які відмінності існують між ними.

Передусім звернемося до наукових публікацій та нормативних документів з архівознавства, у яких йдеться про електронні архіви, які розпочали створювати ще у 1990 р. У зв'язку з накопичення документів та інформаційних ресурсів з «цифровими носіями». Підкреслюється, що в Україні процес зберігання цифрової спадщини було розпочато прийняттям низки нормативно-правових документів (2003 р.), у яких закріплені поняття «електронні документи», «електронний документообіг», «електронні інформаційні ресурси», «електронний цифровий підпис»[70].

У 2007 р. було створено Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України). Тобто в цих документах присутні поряд з «електронним архівом» (електронними: документами, документообігом, ресурсами) такі поняття, як «цифрові носії», «цифрова спадщина», «цифрові матеріали», типи «цифрових даних» (текстові документи, електронні таблиці, графічні, мультимедіа, бази даних). Дається визначення «електронного архіву» як інформаційної системи, що приймає, зберігає та надає

користувачам та державним архівам доступ до архівних документів в електронному вигляді (профільні документи) тривалого або постійного термінів зберігання. «Електронний архів» займається розробкою порядку прийняття на зберігання наступних профільних документів: електронний документ, який захищено електронним цифровим підписом, та електронні інформаційні ресурси, до яких відносять бази даних і веб-сайти [60, с. 7; 70].

У публікаціях за останні роки все частіше звертається увага на термін «цифровий архів», зокрема, знаходимо посилання на «Національний цифровий архів» (NAC), що є проектом Польщі, розпочатим 2008 року на базі діючого Архіву механічної документації. Завданням NAC є системний збір, обробка, оцифровування і оприлюднення історичних фотозображень, звукозаписів і кінофільмів, які є частиною державних архівних колекцій. Ці архівні ресурси викладено у вільному доступі на веб-сайті <http://www.nac.gov.pl> [82].

«Цифровий архів» розглядається у статті В. Бондаренко на прикладі проекту «Ірмос», а також наводяться назви інших цифрових архівів: фотоархів Інституту Історії Церкви Українського Католицького університету, де представлено фотографії з описом та механізмами пошуку, міжнародний показник музичних дже рел RISM [31]. Щодо проекту «Ірмос», то його презентовано в Інтернеті як комп'ютерну мережеву базу даних (БД), яка вміщує матеріали музичних рукописів та стародруків, з ілюстраціями та повними нотними текстами пісень. Така БД реалізована як систематизований архів з описом нотованих гімнографічних кодексів; це видруки або rtf-файли порівнянь хронологічних змін в кодексах чи зіставлення у межах одного (декількох) кодексів [31]. На основі розгляду цих та інших публікацій можна побачити, що деякі автори змішують визначення термінів, що аналізуються у даній статті, вживаючи їх як синоніми, проте більшість з них ставлять наголос, вживаючи термін «цифровий архів», саме на цифрових джерелах архівів (фотозображення, звукозаписи, кінофільми, ноти, ілюстрації), тобто – на оцифровані архівні документи. Тож якщо мова йде про колекції цифрових

архівів, то такі джерела мають бути відскановані і розпізнані, відповідати усім умовам оцифрування документів. Пояснення такого процесу копіювання документів знаходимо у методичних матеріалах Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) – оцифрування (оцифрування) документів відбувається за допомогою різних видів сканерів або цифрової фотокамери. Спеціальна програма оптичного розпізнавання знаків коду перетворює оцифрований документ на текст, який можна редагувати за допомогою відповідного програмного забезпечення [35, с.12].

Тож виходячи з методичних положень, rtf-файли та інші видруки, за В. Бондаренко, до оцифрованих документів мають умовне відношення, або використані у переносному сенсі як такі, що беруть участь у процесах копіювання, каталогізації та створення електронного архіву. Як відзначають архівісти, оцифрування (сканування) документів архівними установами як спосіб копіювання, стали масово застосовувати з початку ХХІ ст. Світова тенденція, що сьогодні активно підтримується фінансово, – це створення цифрової архівної спадщини. Багато архівних служб світу (США, Канада, Франція, Іспанія, Росія, Польща) вже оцифрували значну кількість архівних документів. Щодо України, то оцифрування документів НАФ України розглядається як стратегія забезпечення збереженості документів, за допомогою розширення до ступу до них в іншому форматі [31; 60, с.8].

За словами директора ЦДЕА України Ю.С. Ковтанюка, цифрові копії архівних документів – це електронний (цифровий) фонд користування документами НАФ [44]. Відзначається, що централізовані сховища для зберігання електронної інформації мають лише 4 державних архіви України; а доступ до цифрових копій архівних документів через мережу Інтернет надається переважно у формі онлайн виставок. У подальшому планується оцифрування архівних документів у таких напрямках, як: створення єдиного фонду користування; надання архівним установам програмних веб-орієнтованих інструментів для описування цифрових копій документів НАФ

та інші. Тож, одним із стратегічних напрямів організації доступу до архівної інформації в Україні визначено оцифровування описів і надання до них доступу через Інтернет (Із підсумків діяльності Укрдержархіву 2015 року та пріоритетів на 2016 рік) у публікаціях англомовного сегменту інтернету (через пошукову систему Yahoo) поняття «цифровий архів» (digital archives)³ майже не використовується самостійно, а перетинається або включає поняття «цифрові колекції», тобто саме цифрові архівні джерела інформації є визначальними та ключовими для такого терміну [44].

Щодо поняття «електронний архів», то в англомовних публікаціях воно використовується як «архів з електронними документами» (electronic records archives)⁴, що й підкреслює наявність в архівах електронних колекцій, які охоплюють як оцифровані документи, так і усі інші електронні документи (electronic («born-digital») records), які вже створені за допомогою комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема й засобами веб-архівування [80]. В американському суспільстві найуживанішим терміном залишається «архів», який може бути уточненим за типологічним складом архівних колекцій, за призначенням, тематичним профілем тощо. За американським досвідом, електронні колекції архівів створюються для виконання своєї місії в епоху цифрових технологій:

для захисту і збереження документів уряду, для забезпечення того, щоб люди могли знаходити, використовувати і вчитися на основі збереженої документальної спадщини; для забезпечення постійного доступу до необхідної документації щодо прав американських громадян та дій їхнього уряду [83].

Існує також й інше тлумачення поняття «електронний» щодо архівів та бібліотек, які в сучасному суспільстві активно інтегрують за умов інформаційно-технологічного прогресу; тож вони позиціонуються як інформаційно-пошукові системи, здатні взаємодіяти та обмінюватися інформацією один з одним. Подібне трактування можна зустріти стосовно поняття «електронний архів», який розроблений для будь-якої не архівної

установи.

Електронний архів документів – це система зберігання будь-якої значимої документації (бухгалтерської, кадрової, технічної і т.п.), що дозволяє значно оптимізувати і автоматизувати бізнес-процеси сучасного підприємства [57].

Електронний архів документів – це система зберігання документів в електронному вигляді, що забезпечує надійність зберігання, конфіденційність і розмежування доступу, відстеження історії змін, зручність і швидкість пошуку. Електронний архів документів – це електронне сховище документів; прикладна програма, що має справу з управлінням документами протягом усього їх життєвого циклу. Зазвичай працює з неструктурованими документами (документи Word, електронні таблиці Excel, графічні файли та ін.) [60, с. 9].

Електронний архів в контексті підприємства – це система ЕСМ; відноситься до класу систем управління корпоративним контентом (EnterpriseContentManagement). У загальних рисах це система зберігання електронних документів, що покликані впорядкувати роботу з неструктурованою електронною інформацією підприємства: текстовими даними, мультимедіа, графікою та інші [60, с. 9].

Електронний архів, за О. Скибою, – це інформаційна система, спеціальне програмне забезпечення, призначене автоматизувати процедури управління архівною фондом документів організації відповідно до вимог державного нормативного регулювання та специфіки внутрішніх процесів компанії [57].

Система електронного архіву повинна підтримувати таку функціональність, що відповідає вимогам до архівного діловодства: прийом на зберігання і супутнє формування архівних справ, що відбувається шляхом передачі документації з інших інформаційних систем, а також оцифрування і введення в систему архівної документації; контроль документів, що зберігається як в електронному вигляді, так і на паперовому носії; зручний і

швидкий пошук по номенклатурам, атрибутам і по тексту документів і справ; облік видачі оригіналів документів і справ; надання доступу до архівних матеріалів в електронному вигляді та інше [57].

Узагалі ж поняття «електронний архів» (ЕА) розглядається, виходячи з концепцій безпаперової технології електронних документів, в контексті теоретико-технологічних підходів до системи електронного документообігу (СЕД). Відповідно й технології ЕА мають багато спільного з технологіями таких систем, інакше кажучи, витoki розробки технологій електронного архівування є у базових основах технологій електронного документообігу. Саме їх використовують у своїй практичній діяльності різні установи, коли розпочинають створювати електронні архіви. Комплексна автоматизація установ зазвичай організовується через інтеграцію кількох систем, кожна з яких вирішує певні завдання. Відповідно до реалізованих функцій і сфер застосування в СЕД виділяють такі напрями: системи діловодства, електронні архіви; workflow-системи (WF-системи); комплексні системи [60, с. 10].

Таким чином, можна зробити певні висновки, що мають відповісти на запитання, окреслені на початку цієї статті. Поняття «цифровий архів» і «електронний архів» у публікаціях інколи використовують як синонімічні у термінологічній площині, але ж переважна більшість авторів визначають різницю між ними на змістовному рівні.

«Електронний архів» розуміється неоднозначно:

– щодо архівних установ – як інформаційна система, що функціонально призначена для захисту, збереження, пошуку, використання, забезпечення доступу до архівних документів в електронному вигляді; та за складом архівні документи охоплюють оцифровані документи (скан- та фото-копії паперових документів) та електронні документи (створені комп'ютерними засобами);

– щодо будь-якого підприємства – як самостійна система або як складова (підсистема або модуль) системи електронного документообігу

(СЕД), що має багато спільного з функціональною структурою та технологіями СЕД.

В українських нормативно-методичних матеріалах з архівознавства закріплено поняття «електронний архів», а також використовуються такі поняття, як «цифрові носії», «цифрова спадщина», «цифрові матеріали» тощо [60, с. 10-11].

Термін «цифровий архів» та увага до розвитку цифрових архівів відзначається відносно недавно, згідно з міжнародною тенденцією щодо створення цифрової архівної спадщини через оцифрування архівних документів. В Україні архівні установи включають переважно паперові архівні документи, їх копії (фото-, скан-копії та інші), а також електронні документи, тобто за складом таких архівних колекцій архіви відносяться до так званих «гібридних». Виклики міжнародного інформаційного суспільств обумовлюють вибір одного із стратегічних напрямів організації доступу до архівної інформації – оцифрування архівних документів і надання до них доступу через Інтернет.

Сучасні архівні установи продовжують поширювати роботу щодо оцифрування своїх архівних колекцій з метою збереження національного надбання, приєднання до світових цифрових проектів архівів, музеїв та бібліотек для взаємообміну інформацією, та забезпечення користувачам вільного доступу до архівних документів через сервіси інтернет-мережевого простору.

2.3. Нормативне забезпечення користування електронними документами

Загальні організаційно-правові засади електронного документообігу, використання електронних документів та електронного цифрового підпису встановлюють Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис». Утім, жоден із цих законів не визначає технологічні аспекти організації електронного

документообігу, а також створення, тривалого зберігання та використання електронних документів на підприємствах, в установах та організаціях (далі – установи) різних форм власності [3; 4].

Протягом останніх років в Україні неодноразово розпочиналися спроби регламентувати процеси роботи з електронними документами. Проте в більшості випадків ця нормотворча діяльність обмежувалася складанням загальних вимог до окремих процесів електронного документообігу. Зокрема, наказом Міністерства юстиції України від 01.11.2012 № 1600/5 затверджено «Порядок роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису» [16]. Однак цей документ встановлює лише загальні правила створення, відправлення, передавання, одержання, оброблення, використання та зберігання електронних документів та електронних копій паперових документів, на які накладено електронний цифровий підпис. І до того ж у досить вузькій сфері: дія Порядку поширюється на Секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади [36, с. 43–44].

Звичайно, такий стан нормативно-методичного забезпечення роботи з електронними документами не міг задовольнити фахівців у сфері діловодства, документознавства та архівної справи. Відтак першочергового значення набуло створення єдиного нормативно-правового акта, який регулював би всі процеси та визначав би всі аспекти електронного документотворення та документообігу.

Результатом спільної праці фахівців Державної архівної служби та Центрального державного електронного архіву України, науковців Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства став «Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5

(далі – Порядок № 1886/5) [17].

Цим же наказом затверджено ще 9 нормативно-правових актів, які доповнюють Порядок № 1886/5:

- «Перелік форматів даних електронних документів постійного і тривалого (понад 10 років) зберігання»;
- «Вимоги до структури та змісту XML-схеми архівних електронних документів»;
- «Вимоги щодо найменування файлів електронних документів»;
- «Вимоги щодо найменування файлів електронних облікових документів»;
- «Вимоги щодо найменування файлів архівних електронних документів»;
- «Вимоги до структури та змісту XML-схеми електронного примірника описів справ постійного зберігання»;
- «Вимоги щодо найменування файлів електронних примірників описів справ постійного зберігання»;
- «Вимоги до структури та змісту XML-схеми обкладинок архівних електронних справ»;
- «Вимоги щодо найменування файлів обкладинок архівних електронних справ».

Порядок № 1886/5 розрахований на державні органи, органи місцевого самоврядування і установи всіх форм власності та регламентує такі процеси:

- впровадження електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису;
- організація роботи з електронними документами в діловодстві;
- підготовка електронних документів до передавання на архівне зберігання [36, С. 45].

Згідно з Порядком № 1886/5 установи, в яких впроваджено системи електронного документообігу, застосовують електронний цифровий підпис з повним набором даних перевірки, вимоги до якого визначено наказом

Міністерства юстиції України та Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 20.08.2012 № 1236/5/453 «Про затвердження вимог до форматів, структури та протоколів, що реалізуються у надійних засобах електронного цифрового підпису».

«Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» має таку структуру:

I Загальні положення.

II Підготовка та оформлення електронних документів.

III Організація електронного документообігу та виконання документів.

IV Систематизація та зберігання електронних документів у діловодстві.

V Підготовка справ до передавання на архівне зберігання.

VI Знищення електронних документів.

VII Особливості організації роботи з електронними документами в архіві установи.

VIII Підготовка електронних документів Національного архівного фонду до передавання на постійне зберігання.

IX Технічні вимоги до автоматизованого робочого місця працівника архіву установи.

У розділі I «Загальні положення» розкрито призначення Порядку № 1886/5, а також подано визначення використовуваних у ньому термінів.

Порядок № 1886/5 ґрунтується на низці важливих базових положень, на які мають спиратися в своїй діяльності служби діловодства (посадові особи, відповідальні за діловодство) в установах, де впроваджується електронний документообіг. Зокрема, Порядком № 1886/5 передбачено єдиний підхід до роботи з документами незалежно від виду носія (паперовий, електронний). Зауважимо, що Порядок № 1886/5 встановлює, що документи постійного та тривалого (понад 10 років) строків зберігання установи зобов'язані створювати у двох формах – паперовій та електронній. Адже нині не існує технологій та засобів, які стовідсотково забезпечували б збереженість важливих документів, створених лише в електронній формі [36, с. 45–46].

З огляду на це кожна установа повинна погодити можливість створення документів із кадрових питань (особового складу) в електронній формі з відповідною державною архівною установою (державним архівом області, міста Києва, архівного відділу районної державної адміністрації) або архівним відділом міської ради. Впровадження в діловодну практику положень Порядку № 1886/5 передбачає внесення змін та доповнень до власних інструкцій з діловодства установ.

Змін потребуватимуть усі розділи Інструкції з діловодства, а також інші документи, що регулюють окремі процеси документування (положення про колегіальні органи, регламент колегії, правління, дирекції тощо). Це впливає з того, що практично усі технологічні та організаційні процеси роботи з електронними документами в установі та організації документообігу, визначені Порядком, будуть більшою чи меншою мірою відрізнятися від тих процесів, що регламентовані Інструкцією з діловодства. Це, зокрема, стосується положень щодо підготовки проектів документів, порядку їх руху, підписання, візування, затвердження, а також особливостей оформлення окремих реквізитів. Упровадження в установі повноцінного електронного документообігу, що відповідатиме вимогам законодавства про електронні документи, електронний документообіг, електронний цифровий підпис та Порядку, доповнить наявні у документуванні управлінської діяльності установи технологічні процеси, функції її служби діловодства та архіву новими. З'являються нові терміни та визначення, види документів, які до цього часу не застосувалися у практичній роботі під час організації діловодства.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади під час документування управлінської інформації та виконання дій з електронними документами, крім Порядку № 1886/5, керуються:

– «Типовою інструкцією з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади», затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242;

– «Типовим порядком здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1453;

– «Порядком надсилання електронною поштою службових документів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2009 № 733.

Інформаційна автоматизована система (ІАС) організації має забезпечувати можливість створення, опрацювання та використання документів як з електронними, так і з паперовими носіями, тобто, можливість організації та реалізації всіх етапів документообігу, а також оперативне зберігання документів у тій системі, в якій їх створено [36, с. 45–46].

Захист інформації в ІАС забезпечують відповідно до вимог Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [5] та нормативно-правових актів у сфері захисту інформації. Організацію роботи з електронними документами покладають на службу діловодства (канцелярію, відділ діловодства, загальний відділ тощо) або секретаря. Технічний і програмний супровід електронного документообігу в організації покладають на відділ інформаційних технологій або фахівця відповідного профілю. Організацію роботи з підготовки електронних документів до архівного зберігання, забезпечення збереженості архівних електронних документів та користування ними покладають на архівний підрозділ або особу, відповідальну архів.

У розділі II «Підготовка та оформлення електронних документів» висвітлено:

- вимоги до створення електронних документів;
- технологічні особливості оформлення реквізитів організаційно-розпорядчих електронних документів;
- правила зберігання електронних документів;
- склад реквізитів електронних документів;
- порядок створення електронних документів;
- правила конвертування електронних документів;

– порядок створення XML-документів.

Розділ III «Організація електронного документообігу та виконання документів» містить вимоги стосовно дотримання правил доставки електронних документів; здійснення технічної перевірки вхідних електронних документів та файлів XML-документів; створення електронних повідомлень про отримання/відхилення вхідних електронних документів.

У цьому розділі регламентовано й традиційні для загального діловодства процеси, з-поміж яких:

- попередній розгляд електронних документів;
- реєстрація електронних документів;
- організація проходження електронних документів та їх виконання;
- організація контролю за виконанням електронних документів;
- порядок надсилання вихідних електронних документів;
- ведення інформаційно-довідкової роботи з електронними документами.

Наведений перелік доповнює характеристика нового для діловодної практики процесу – повторного надсилання відхиленого вхідного електронного документа.

Розділ IV «Систематизація та зберігання електронних документів у діловодстві» висвітлює правила:

- зберігання електронних документів в організації;
- оформлення та підготовки електронних документів до оперативного зберігання;
- організації доступу до електронних документів;
- складання номенклатури справ;
- створення паперового примірника електронного документа;
- формування та оформлення електронних справ у підрозділах.

Розділ V «Підготовка справ до передавання на архівне зберігання» визначає порядок та регламентує:

- проведення експертизи цінності електронних документів;
- складання та оформлення описів справ;

– передавання справ в архів.

Розділ VI «Знищення електронних документів» містить настанови щодо складання та оформлення електронного акта про вилучення для знищення електронних документів, не внесених до Національного архівного фонду.

У розділі VII «Особливості організації роботи з електронними документами в архіві установи» викладено вимоги щодо складання та оформлення:

- річних розділів описів справ постійного зберігання;
- архівних електронних документів;
- архівних електронних справ;
- обкладинок архівних електронних справ;
- внутрішніх описів документів справ із паперовими примірниками електронних документів.

Важливим для працівників служб діловодства є розділ VIII «Підготовка електронних документів Національного архівного фонду до передавання на постійне зберігання», де наведено правила передавання архівом установи архівних електронних справ до державних архівних установ та архівних відділів міських рад. Щонайпильнішої уваги заслуговує розділ IX «Технічні вимоги до автоматизованого робочого місця працівника архіву», адже тут, уперше в нормативно-правовому акті, визначено технічні вимоги до автоматизованого робочого місця (АРМ) працівника архіву.

Логічно доповнюють теоретичні розділи додатки до Порядку № 1886/5:

- порядок заповнення реквізитів реєстраційно-контрольної картки електронного документа;
- форма акта про конвертування електронних документів;
- форма акта про знищення конвертованих електронних документів;
- форма акта про внесення змін до XML-документів;
- ідентифікатори облікових електронних документів;
- форма звіту про технічну перевірку електронних документів;
- форма акта про знищення відхилених вхідних електронних документів

- форма журналу реєстрації відхилених вхідних електронних документів;
- форма електронного повідомлення про отримання вхідних електронних документів;
- форма електронного повідомлення про відхилення вхідних електронних документів;
- форма акта про знищення відхилених вихідних електронних документів;
- форма журналу реєстрації знищення відхилених вихідних електронних документів;
- форма опису структурного підрозділу;
- форма акта про вилучення для знищення електронних документів, не внесених до НАФ;
- форма опису справ постійного зберігання;
- форма обкладинки архівної електронної справи;
- форма внутрішнього опису документів справи;
- форма акта приймання-передавання документів юридичної особи на постійне зберігання.

Упровадження Порядку № 1886/5 у практику діяльності установ, що знаходяться у зоні комплектування державних архівів, є на сьогодні одним із важливих їх завдань, а також значним кроком уперед на шляху правового урегулювання питань організації електронного документообігу. Загалом, нормативно-правова база електронного архівування в Україні ще вимагає вдосконалення з урахуванням загальноєвропейських тенденцій та наробок, для розширення інтегровальних процесів та підведення до одного знаменника процесу не лише фондування, але й збереження культурної спадщини.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ ЕЛЕКТРОННИХ АРХІВІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

3.1. Архіви веб-сайтів як складова НАФ

Початок ХХІ ст. супроводжується переходом людства в нову – «електронну епоху». Динамічні інтеграційні процеси, активне входження України в загальноєвропейський інформаційний простір ставлять якісно нові вимоги перед усіма сферами суспільного розвитку. Не є винятком і архівна галузь. На сучасному етапі все більшого впливу на процес комплектування Національного архівного фонду (НАФ) набуває розвиток інформаційних технологій та зростання обсягів електронного документообігу.

У добу динамічного розвитку цифрових технологій, світових та локальних мереж обсяги електронної інформації постійно зростають, значно перевищуючи обсяги інформації на паперових носіях.

Незважаючи на те, що більшість цієї інформації є документаційною, вона має тимчасовий характер, тому не може стати документальною спадщиною, але певна частина, не маючи друкованих аналогів, вочевидь, володіє історичною, культурною, науковою цінністю, тому заслуговує окремої уваги архівістів для визначення подальшого статусу цих електронних інформаційних ресурсів з метою їх постійного зберігання. Найбільш зацікавленими в цьому питанні є історики. Якщо потенційно цінні джерела історичної інформації зникнуть безслідно, саме дослідники постраждають у першу чергу, а у кінцевому рахунку – все суспільство. В майбутньому з'явиться загроза появи білих плям в історії України. Тому інформаційні ресурси Інтернету набувають статусу, за якого їх збереження для наступних поколінь повинно стати завданням державного значення.

Нині, в період масштабної інформатизації суспільства, архіви проявляють ініціативу у вирішенні питань поповнення НАФ профільними документами (електронними документами установ – джерел формування НАФ; електронними

інформаційними ресурсами; електронними документами та інформаційними ресурсами особового походження, переданими їх власниками) [11] – джерелами пізнання суспільних процесів та явищ поряд з іншими документами історичного значення.

Оскільки веб-сайт є частиною електронного інформаційного ресурсу, який розглядається як офіційний документ, Центральний державний електронний архів України (далі – ЦДЕА України) займається його архівним зберіганням. Однак застосування традиційних прийомів і методів для формування архівних колекцій веб-сайтів та надання доступу до них є неможливим у зв'язку з іншою природою, властивостями і характером цих документів, а враховуючи, що загальна кількість інформації, яка циркулює в мережі, має астрономічні масштаби і продовжує стрімко зростати, працівники архівної галузі стикаються з нетрадиційним випадком проведення експертизи цінності веб-сайтів. Зважаючи на відсутність до недавнього часу вітчизняного та обмеженість зарубіжного досвіду, а також теоретико-методичної підтримки архівної практики, спрямованої на роботу з веб-сайтами, висвітлення проблем формування архівних колекцій веб-сайтів видається не тільки актуальним, але й практично важливим.

Наприкінці 2009 року вперше в архівній практиці України ЦДЕА України розпочав у межах ініціативного документування відбір, проведення експертизи цінності та зберігання веб-ресурсів, майбутніх джерел важливої історичної інформації у формі веб-сайтів. Під час цієї діяльності перед ЦДЕА України постали важливі завдання: визначення змістовного складу колекції, джерел її формування, забезпечення повноти та несуперечності, проведення експертизи цінності веб-сайтів, вибір відповідних інформаційних технологій для формування, підтримки та надання доступу до веб-сайтів колекції. Вирішення завдань повноцінного формування колекцій веб-сайтів та їх ефективного використання забезпечується за допомогою сукупності методів і прийомів поетапного проведення експертизи цінності [45, с. 62]. Зокрема, відбір веб-ресурсів до архівної колекції нами розглядається як складова експертизи цінності. Такий відбір повинен забезпечити найбільш повний склад сукупності

веб-сайтів, що виникли внаслідок діяльності фізичних та юридичних осіб-фондоутворювачів за темою ініціативного документування, внутрішньо пов'язаних між собою однією або кількома ознаками з послідовним та об'єктивним поглядами на цю тему [26]. Першочергова увага в ЦДЕА України приділялася відбору інформації про розвиток внутрішньополітичних подій, міжнародних зв'язків, національних стосунків, визначних дат, ювілейних подій, явищ наукового, культурного, соціального та спортивного життя країни. У процесі роботи необхідно точно визначати умови пошуку інформації, проводити повторний пошук, користуватися різними пошуковими системами. Виявлення веб-сайтів із затвердженої теми здійснюється за допомогою веб-переглядача (браузера). Слід зазначити, що цей процес не підлягає автоматизації, вимагає від архівістів творчого підходу. Тому створення архівних колекцій веб-сайтів проводиться за аналогією ініціативного документування інформації, як найбільш близької діяльності архівів не за своєю методикою, а за суттю цього процесу [45, с. 62].

Попередня експертиза цінності веб-сайтів проводиться архівістами ЦДЕА України в ході віднесення їх до джерел формування архівних колекцій та укладання попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання до архіву за результатами ініціативного документування. У цілому критерії та методи відбору веб-ресурсів багато в чому схожі з традиційними. З іншого боку, специфіка розміщення змішаної та динамічної інформації на веб-сайтах вимагає від архівістів застосування нових підходів до її аналізу та оцінки у зв'язку з іншою природою, властивостями і характером [22]. Тому для відбору та збереження інформаційних ресурсів в ЦДЕА України застосовуються як традиційні принципи та правила відбору, так і спеціальні, а саме: зручність інтерфейсу для користувача; можливість надання повнотекстової інформації; наявність та якість графічного дизайну, зображення, мультимедіа; використання гіпертексту та гіперпосилань. На нашу думку, для оцінки веб-сайтів необхідно розглядати не кожен із критеріїв окремо, а сукупність усіх критеріїв, що враховують особливості змісту, форми передавання змісту, обставини створення

ресурсів та їх цільове призначення, тобто – цінність, якість, повноту та інформаційну архітектуру, котра визначає можливість доступу до інформації. Експертиза веб-сайтів пов'язана з можливістю суб'єктивних помилок, тому їх остаточний відбір нівелюється колективністю рішення експертів та експертно-перевірної комісії (далі – ЕПК) ЦДЕА України.

Після відбору веб-сайтів, що підлягають зберіганню, перед ЦДЕА України постало завдання легітимності формування архівних колекцій, пов'язане з авторським правом та правом власності на Інтернет-документи. Правове регулювання авторських прав передбачає дотримання норм Цивільного кодексу [9] та Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1]. Правомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав (у тому числі надання послуг користувачам) шляхом відтворення (розміщення), надання доступу потребує отримання дозволу від правовласників. На практиці відносини архіву з правовласниками документів, зокрема, веб-сайтів, регулюються шляхом укладення договорів постійного (архівного) зберігання. Договір визначає права та обов'язки як правовласника, так і ЦДЕА України, зокрема, умови копіювання чи передавання веб-сайту на зберігання та подальшого користування ним. За час формування архівних колекцій ЦДЕА України уклав 75 договорів з юридичними та фізичними особами – правовласниками веб-сайтів. У разі відмови правовласника працювати із ЦДЕА України під час укладання попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання до ЦДЕА України за результатами ініціативного документування, відповідний веб-ресурс не включається до цього списку. Всі зміни до попереднього списку веб-сайтів вносяться тільки після прийняття відповідного рішення ЕПК ЦДЕА України [45, с. 64].

На підставі схваленого ЕПК ЦДЕА України попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання, складаються історичні довідки на відібрані веб-ресурси.

Процес комплектування архівної колекції веб-сайтів полягає у створенні в ЦДЕА України копій веб-сайтів, їх «дзеркал». Копіювання веб-сайтів

відбувається безпосередньо з мережі Інтернет за допомогою комп'ютерної програми – веб-краулера HTTrack, що в автоматичному режимі, шляхом індексування і збереження даних відповідно до попередньо встановлених параметрів створює локальний примірник цільового веб-сайту [46]. Під час створення архівних колекцій веб-сайтів особлива увага приділяється повноті завантаженої інформації. Створення повної копії веб-сайту може тривати від одного робочого дня до декількох тижнів. У випадку, якщо технічна перевірка виявляє відсутні інформаційні об'єкти в створеному локальному примірнику веб-сайту, відбувається ручне довантаження останніх за допомогою програмного засобу Wget [61]. Технічна перевірка локальної копії веб-сайту проводиться на відсутність дефектів візуалізації, шкідливого програмного коду та за повнотою копіювання. За результатами цієї роботи складається протокол технічної перевірки.

У процесі комплектування архівної колекції проводиться експертиза цінності локальних копій веб-сайтів з метою уточнення їх належності до колекції або вилучення з неї [26]. Найголовнішим критерієм їх відбору є повна ідентичність основному ресурсу. Експертиза локальної копії веб-сайту проводиться за допомогою браузера, шляхом безпосереднього перегляду, прослуховування та зіставлення інформації, розміщеної на веб-сайті та в локальній копії.

За результатами експертизи цінності відібрані для постійного зберігання локальні копії веб-сайтів набувають статусу архівних, а інші локальні копії веб-сайтів знищуються, що оформлюється відповідним актом. Завершується проведення експертизи цінності локальних копій веб-сайтів укладанням списку веб-сайтів, прийнятих на постійне зберігання за результатами ініціативного документування. Тому право остаточного вирішення питань відбору веб-сайтів на постійне зберігання та вилучення для знищення надається ЕПК ЦДЕА України. На кожен архівну колекцію веб-сайтів у ЦДЕА України започатковується справа фонду, яка формується з документів, що стосуються історії створення та зберігання архівної колекції, використання інформації:

договори, листи-погодження, списки, історичні довідки (доповнення до них), протоколи технічної перевірки, експертні висновки, реєстраційно-контрольні картки, акти перевіряння наявності та стану архівних копій веб-сайтів, відомості про здійснення страхового копіювання тощо.

Архівні копії веб-сайтів приймаються до ЦДДА України після внесення їх до опису архівних електронних інформаційних ресурсів, що підлягають постійному зберіганню. Під час створення архівних колекцій за результатами ініціативного документування застосовується фондова організація.

За останні п'ять років ЦДДА України прийняв на постійне зберігання 133 од. зб. архівних копій веб-сайтів, з яких сформовано 10 архівних колекцій, зокрема:

«Президентські вибори 2010» (27 од. зб.). Неупереджено, всебічно, максимально повно відібрано ресурси для висвітлення перебігу, методів і засобів ведення передвиборчої кампанії та результатів виборів Президента України 2010 року. До колекції увійшли інформаційно-аналітичні сайти, сайти політичних партій та кандидатів на пост Президента України;

«Веб-архів 2003 – 2010 рр. Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» (16 од. зб.). Єдине національне та перше інформаційне агентство України з 97-річною історією створило веб-архів тематичних сайтів про важливі джерела сучасної історії України («Україна – Євроінтеграція», «Єдина Україна», «Установча конференція Асоціації національних інформаційних агентств країн Причорномор'я», «Незалежність: як усе починалося (до 15 річниці проголошення незалежності України)», «Пресс-клуб «Україна – НАТО», «Пісенний конкурс Євробачення – 2005. Київ, Україна», «Голодомор в Україні 1932–1933 років» тощо);

«Чорнобильська катастрофа – 25 років потому» (10 од. зб.). До колекції увійшли веб-сайти про історії екологічної катастрофи та її наслідки. Воедино зібрано велику кількість документальних та художніх відеодокументів, фотодокументів з особових архівів, авторські статті, спогади очевидців події та ліквідаторів аварії, репортажі, статті, екологічні щоденники досліджень та

експедицій зоною відчуження;

«Євро-2012» (9 од. зб.). Колекція об'єднує веб-сайти інформаційних агентств, громадських організацій, приватних осіб, офіційні сайти міст Києва, Донецька, Львова, Харкова. Інтернет-ресурси надають детальну інформацію про підготовку до чемпіонату Європи з футболу 2012 та головні новини його проведення, міста України та Польщі з проведення фінальної частини, історію чемпіонатів, історію УЄФА, традиції, футбольні досягнення та людей, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняного та світового спорту. Колекція унікальна тим, що на сьогодні всі, прийняті на постійне зберігання веб-сайти завершили свою роботу та відсутні в мережі Інтернет;

«Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні» (19 од. зб.). До колекції увійшли веб-сайти внесених до списку та попереднього списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні, з охорони культурної спадщини, приватні авторські ресурси. Акумульована інформація щодо історії української історико-культурної, природної, нематеріальної спадщини, що перебуває під охороною ЮНЕСКО та знаходиться повністю / частково на території України;

«Слово про Кобзаря (до 200-річниці від дня народження Т. Г. Шевченка)» (7 од. зб.). Колекцію сформовано для вивчення й популяризації поетичної, мистецької спадщини Великого Кобзаря в Україні та з нагоди відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Об'єднано джерела, що дають можливість ознайомитися з маловідомими сторінками життя та діяльності Тараса Шевченка, його духовними цінностями, поринути у світ художніх творів, послухати поетичні витвори, які покладено на музику, переглянути шевченкіану, що є важливим джерелом для досліджень [45, с. 66].

За матеріалами архівних колекцій, що зберігаються в ЦДДА України, створюються онлайн виставки, з якими можна ознайомитися на офіційному веб-сайті установи в розділі «Виставки онлайн».

Працівники ЦДДА України у межах ініціативного документування постійно проводять роботу з пошуку та відбору веб-сайтів, котрі бажано взяти на постійне зберігання та долучити до створених архівних колекцій, наприклад, «Світова

спадщина ЮНЕСКО в Україні», яка була поповнена в 2013 році, після внесення дерев'яних церков Карпатського регіону до списку Світової спадщини ЮНЕСКО та Петриківського розпису українського народного малярства до списку нематеріальної культурної спадщини. За час проведення робіт зі створення архівних колекцій веб-сайтів за результатами ініціативного документування в ЦДДА України напрацьовано досвід, що став підґрунтям для низки нормативних документів та методичних рекомендацій [45, с. 66].

Почуття поваги до минулого, історичної причетності починається з сімейних реліквій і закінчується національними та загальнолюдськими святинами. Їх важливою складовою є НАФ України, що за визначенням ст. 4 Закону України Про внесення змін до закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» сам є «складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства» [2].

Збереження електронної документальної спадщини неможливе без творчого, інноваційного підходу до організації комплектування архівів у межах ініціативного документування. Отже, сучасні технології спонукають до переосмислення функцій архівних установ в інформаційному просторі. Архів повинен стати на позицію провідного суб'єкта в процесі ініціативного документування, відмовитися від позиції пасивного спостерігача в питаннях відбору матеріалів для подальшого зберігання, зосередити максимальні зусилля на пошуку інформації веб-ресурсів, що має цінність для суспільства і не застрахована від проблеми редакторських втручань, корективів чи взагалі знищення. У багатьох випадках лише ініціатива архіву дає можливість комплектувати та зберігати такі форми документів як веб-сайти, що заслуговують на постійне зберігання. Архівістами проводиться безпосередній відбір веб-сайтів з мережі та їх фіксація у власній системі, адже вони містять важливу суспільно-політичну, соціально-економічну та культурну інформацію, яка через постійні оновлення змістового наповнення інформаційного ресурсу безслідно зникає.

3.2. Формування архівних аудіовізуальних архівних колекцій

Сучасний стан формування архівних аудіовізуальних колекцій значною мірою зумовлений динамічними змінами у сфері комплектування, які продиктовані зовнішніми і внутрішніми факторами. З'ясування та осмислення складних трансформаційних процесів у цьому конкретно-практичному напрямі є актуальною дослідницькою проблемою передусім з погляду як удосконалення й розвитку окремих складових процесу комплектування, так і успішного розв'язання стратегічних завдань формування аудіовізуальних архівних колекцій, спрямованих на розвиток єдиного інформаційного простору в Україні та інтеграцію в глобальний інформаційний простір. Зокрема, варто розглянути окремі тенденції та сучасний стан розвитку комплектування аудіовізуальних архівних колекцій, спираючись на досвід Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), як однієї з профільних інституцій.

Під «аудіовізуальним документом» розуміємо документ, «зміст якого представлено у вигляді зображення і(або) запису звуку, для фіксування і(або) відтворення яких застосовують відповідну апаратуру» [19, с. 5]. Близьким до наведеного нами визначення є тлумачення поняття «контент», яке Словник медіатермінів роз'яснює як «зміст, наповнення інформаційного ресурсу. У сфері засобів масової інформації – це будь-який аудіовізуальний твір (фільм, програма, заставка, серіал) або інформація в доступному вигляді (репортаж, інтерв'ю, новина), а також текст, відео, аудіо та зображення, доступні для публічного перегляду» [58]. З-поміж нових мовних одиниць останнього часу закріпився прикметник «медійний», який витіснив складений термін «засоби масової інформації» (ЗМІ). Тому далі у викладенні поняття «аудіовізуальний документ», «контент», «медійний контент» вживатимуться синоніми.

«Цифрова революція» спричинилася до динамічних перетворень, серед яких принциповими в контексті нашої розвідки є зміна властивостей медійного контенту, поява нових каналів розповсюдження інформації, широке залучення

користувачів цього контенту до його створення та поширення.

Для інституцій пам'яті (архівів, бібліотек та музеїв) це означає, що їхні колекції більше не комплектуються винятково аналоговими документами (світлинами, кіноплівками, грамплатівками, аудіо- або відеокасетами), а інтенсивно поповнюються цифровою складовою. За таких умов зазнають трансформацій самі осередки зберігання аудіовізуальної спадщини, у т. ч. аудіовізуальні архіви. Передусім йдеться про формування «гібридної» моделі ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного як такої, що дбає про обидві складові свого зібрання – аналогову і цифрову, при цьому частка останньої зростає. Очевидно, що масштабне зростання обсягів цифрових аудіовізуальних документів, які ані відстежувати, ані збирати «під одним дахом» не під силу жодному архіву, робить неминучим відбір, відводячи останньому ключову роль у процесі комплектування.

В архівній практиці відбір (від *англ.* selection – вибір, відбір) розглядається як процес пошуку і оцінювання документа в загальному потоці і виділення з нього лише тих документів, цінність яких є достатньо високою. Інакше, як твердить Х. Харрісон (H. Harrison), «якщо ми не здійснюємо відбір з розумною обережністю, то який сенс витратити ресурси часу і грошей на збереження документів, які не матимуть архівної цінності» [37].

На початковому етапі відбору, пов'язаному з ідентифікуванням документів, які можуть бути долучені до аудіовізуальних колекцій, вкрай важливим є профіль архіву, під яким розуміємо встановлений для конкретного архіву склад документів, що мають там зберігатися [28].

У нашому випадку профіль визначено Положенням про Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, згідно з яким об'єктами формування архівних колекцій є:

- кінодокументи (документальні та науково-популярні фільми документального характеру, фільми-вистави, фільми-концерти, кіножурнали, кіно- і телесюжети);
- відеодокументи (документальні відеофільми, науково-популярні

відеофільми документального характеру, спецвипуски, інформаційно-аналітичні програми, репортажі, телевізійні передачі, концертні програми);

– фотодокументи (хронікального характеру, портрети, пейзажі);

– фонодокументи (звукозаписи хронікально-документального характеру та художніх творів) [11].

Не вдаючись до детального аналізу представленої типологічної класифікації аудіовізуальних документів, відзначимо, що своїм корінням класифікація сягає радянських часів, коли в основу систематизації було покладено жанрово-форматну ознаку, і яка натеper не охоплює всю палітру медійного контенту. Останній активно демонструє найновіші тенденції розвитку медіа під впливом процесів конвергенції в цілому і жанрових дифузій зокрема. У результаті змішування з'являються нові жанрові конструкції, які відразу ідентифікувати та класифікувати нелегко. З'являється потреба у новій комплексній типологічній класифікації як одного з прикладних інструментів у практиці відбору.

Зауважимо, що розроблення системи критеріїв (у т. ч. за жанровою ознакою) не завжди знаходиться в компетенції практикуючих архівістів. Беручи до уваги міждисциплінарний характер проблеми, доречно вдатися до використання набутків журналістики у царині типології жанрів, які дотепер залишаються незатребуваними у вітчизняній архівістиці.

Утім, навіть вдосконалена схема типологічної класифікації вирішує далеко не всі проблеми: відкритим залишається питання щодо тематичного представлення аудіовізуальних документів. Позаяк схема предметних рубрик сьогодні існує швидше на рівні здорового глузду фахівця з відбору, ніж науково обґрунтованих напрацювань [37].

Взаємопов'язаною із попередньою є тенденція урізноманітнення джерел створення аудіовізуального контенту. Водночас із цим фіксується давно намічене (а нині – більш посилене) зменшення частки надходжень аудіовізуальних документів серед основних джерел комплектування. На підтвердження наведеного вище звернімося до досвіду роботи ЦДКФФА

України ім. Г. С. Пшеничного.

У вересні 2017 р. Центральною експертно-перевірною комісією Державної архівної служби України було затверджено списки юридичних осіб і фізичних осіб – джерел комплектування архіву [37], що включають 31 юридичну особу (12 – державної і 19 – приватної форм власності) та 12 фізичних осіб. З того часу і станом на кінець першого кварталу 2019 р. на постійне зберігання свої документи передали лише 7 юридичних осіб та 2 фізичні особи. Частки їхніх документів склали 29% кіно-, 14% відео-, 9% фото- та 0,3 % фонодокументів від загальних надходжень до архіву, що не може задовольнити потреби архіву в сталому (збалансованому) комплектуванні архівних колекцій.

Ця обставина пояснюється багато в чому беспорядністю та неефективністю системи комплектування (успадкованої від радянських часів), в основі якої – централізований (традиційно відомчий) підхід до її організації, основних методологічних принципів і механізмів. Звідси і засадничий примат ролі установ із списку джерел комплектування у забезпеченні повноти і надійності формування архівних аудіовізуальних колекцій, і легітимізація моделі суб'єкт-об'єктних відносин між архівом і джерелами комплектування, в рамках якої архів (суб'єкт) здійснює вплив на джерело комплектування (об'єкт) завдяки контролю над архівним підрозділом джерела комплектування, роблячи таку «взаємодію» однобокою, конфліктною і суперечливою через протиріччя задекларованих норм і реальних можливостей їх втілення.

Малопродуктивність цієї системи комплектування обумовлена різноманітними факторами, у т. ч. пов'язаними із визначальними змінами, що відбулися у стосунках між архівом і джерелами комплектування, починаючи з другої половини 1990-х років. За часів переходу ЗМІ до ринкових умов господарювання і зміни форм власності з державної на приватну і комунальну, останні під впливом домінування «ринкової логіки» стали відкидати будь-яку «обов'язковість» щодо передавання аудіовізуального контенту до ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Очевидно, що ця ініціатива не відповідала їхнім

інтересам: у широкому використанні раніше створеного ними аудіовізуального контенту (тільки радіо та телебачення більше ніж 60 % нових своїх медіапродуктів створюють із використанням архівних аудіовізуальних документів, чому, зокрема, сприяє культура реміксів) як прибуткового ресурсу або з метою зниження витрат на виробництва [37]. Тому, «озброївшись» правом розпоряджатися власними архівними ресурсами (при цьому про архівування аудіовізуального контенту для довгострокового зберігання не йшлося), медіавиробники стали відмовлятися від співпраці з ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Намагання вплинути на них через закріплені законодавчо та нормативно виписані процедури і вимоги щодо передавання аудіовізуальних документів на постійне зберігання (йдеться про Закон України «Про обов'язковий примірник документів» та Порядок передавання кіно-, відео-, фото-, фонових документів на постійне зберігання) не приносять загалом очікуваних результатів через відсутність дієвих механізмів контролю та відповідальності створювачів і/або власників документів за порушення чи відмову виконання вимог чинних нормативних актів [13; 37].

Все це призвело до постання нової реальності, в якій опинився архів: з обмеженим інструментарієм комплектування та іншими взаємовідносинами, що здебільшого визначаються конкретною ситуацією і поєднанням, з одного боку, архівних зусиль (при цьому старань на комунікацію доводиться витратити не менше, ніж на відбір і поповнення документами архівних колекцій), з іншого – знань (поінформованості), компетенцій та мотивів самих джерел комплектування. Такого роду зміни призвели до трансформації в системі комплектування – формування адаптаційної (ситуаційної) її моделі, що будується на основі добровільного депонування (яке, до речі, є єдиним способом комплектування в країнах, де немає закону про обов'язковий примірник документів, на кшталт Нідерландів, або ж практикується в Австралії, Великобританії, Німеччині, Канаді та багатьох інших країнах як додатковий механізм до інституту обов'язкового примірника). Ця адаптаційна модель комплектування дозволяє знаходити баланс між

інтересами джерел комплектування і власне цільовими установками архіву і, разом із тим, орієнтується радше на вирішення поточних, а не стратегічних завдань із формування архівних аудіовізуальних колекцій, оскільки її інструментарій багато в чому несумісний з теоретико-методологічними засадами, які продовжують ґрунтуватися на освоєнні «радянського спадку». Саме в такому розумінні є всі підстави говорити про неповну відповідність ознак цієї моделі комплектування тому її типу, котрий є необхідним для повноцінного та сталого формування архівних аудіовізуальних колекцій, та назрілу потребу її трансформації з адаптаційної в інноваційну [37].

Повертаючись до взаємодії архіву і джерел комплектування, відзначимо, що проблема не тільки залишається, а й набуває інших відтінків, породжуючи нові зони невизначеного. Найочевидніша із них пов'язана з неймовірним успіхом «нових медіа», до яких фахівці зараховують різноманітні засоби масової комунікації, поширювані головним чином через інтернет: інтернет-плеєр теле- і радіоканалів; інтернет-сервіси, що дають змогу переглядати телепрограми в записі; соціальні мережі; блоги; мережі міні-блогів; он-лайн-медіа-плеєри; портали громадянської журналістики; інтернет-радіо-сервіси; фотосервіси; компанії он-лайн-прокату відео [38; 52].

До визначальних рис «нових медіа» можна віднести: інтерактивність, базування на Інтернет-технологіях; генерування контенту у багатьох випадках безпосередньо користувачем (*англ.* UGC). Прикметно, що сьогодні будь-який блогер, користувач мережі може продукувати відео- та аудіоконтент, фотофіксувати події та явища. Це руйнує традиційні уявлення про професійних виробників аудіовізуального контенту, породжує невизначеність медійного контенту, правової природи концептів авторства та власності в цифровому середовищі і, безумовно, впливає на архівну практику, яка має враховувати наступне: у цифровому просторі визначення джерел комплектування на підставі функціонального підходу й оцінки значущості фондоутворювача в житті суспільства (як ключових критеріїв) є до певної міри умовним, а почасти й малоефективним, оскільки сам факт

віднесення архівом створювача (власника) аудіовізуального контенту до джерела комплектування не гарантує надходження цього контенту на постійне зберігання, як і регулярність самих надходжень.

Чи означає сказане вище, що джерела комплектування повністю втрачають своє значення? Думається, ні (хіба лише в частині своєї «сакральності»). Як не позбавлена своєї актуальності більш ніж очевидна необхідність перегляду існуючих, розроблення нових критеріїв визначення самих джерел комплектування, формування їх типології. Це дозволить архівістам краще орієнтуватися в існуючому різноманітті джерел комплектування, точніше оцінювати їхні потреби і планувати стратегії їх залучення до співпраці. Інша справа, що при відборі аудіовізуальних документів критерій значення джерела комплектування значною мірою втрачає свою вагу на користь критерію інформаційної цінності документа.

З розвитком мультимедійних технологій та Інтернету для архівістів розширились можливості відбору документів, зокрема: виявлення контенту (забезпечуючи оперативність і новизну) та його аналіз із точки зору тематичних рубрик (перехід за посиланнями між тематично пов'язаними матеріалами), легкий доступ до архівів інтернет-версій ЗМІ, можливість повторного перегляду/прослуховування контенту, наприклад, телепередачі чи випуску новин без часових обмежень тощо. Утім, навіть за умови, коли архівіст вміє орієнтуватись в Інтернет-просторі не гірше, ніж в архівних колекціях, сама процедура відбору продовжує залишатися ручною і трудомісткою. Цю досить очевидну залежність демонструють дані результатів відбору з кількох останніх надходжень документів. Так, із 3777 фотодокументів Г. Салая (фотокореспондент газети «Сьогодні») на постійне зберігання відібрано 393, із 9607 світлин І. Жука (фотохудожник) – лише 557 [37].

Звідси виникає запитання: яким чином, або в якій мірі має бути переглянутий контент (аби визначитися з кількісними і тематичними його параметрами), що підлягатиме подальшому опрацюванню? Наразі ми навряд

чи зможемо дати на це адекватну відповідь. Та вже сьогодні з певною ймовірністю можна стверджувати: незмінне прагнення досягнути ефективного балансу між «пропозиціями» інформаційного потоку і повнотою охоплення архівних аудіовізуальних колекцій в кожному разі вимагатиме від архівістів напруженішої, ніж будь-коли, роботи.

Нарешті, з-поміж інших неодмінною складовою стануть зміни, пов'язані зі строками надходжень цифрових аудіовізуальних документів. Так, Правилами роботи архівних установ України (2013) встановлено строк передавання до державного архіву аудіовізуальних документів через 1 рік після закінчення їх виробництва або виходу в світ [24, с. 27]. В аналоговому світі, як правило, з моменту встановлення зв'язку із потенційним джерелом комплектування і надходженням від нього документів на зберігання проходили роки. Цифрове середовище (природа якого нестабільна, а тому завжди існує загроза втрати цінного аудіовізуального контенту) не передбачає такої «розкоші» для архівістів, вимагаючи від них відповідних дій «по гарячих слідах».

Наведене вище підтверджує практика, пов'язана з комплектуванням документами, що стосуються виборчих кампаній. Так, відеодокументи (аналогового формату VHS), що містять інформацію про вибори Президента України 1999 р., надійшли до архіву лише у 2011 р. Тоді як перші документи, пов'язані із цьогорічними президентськими і парламентськими виборами, мають поповнити архівні колекції, відповідно, до 1 серпня 2019 р. та до 1 січня 2020 р. [37]

Таким чином, ми наблизились до ще одного важливого висновку: з огляду на фактор «ущільнення» часу акцент у процедурі відбору аудіовізуальних документів зміщується із «збирання «історичних залишків» на відбір ще «неостиглих» свідчень гучних подій і повсякденності» [37].

З огляду на окреслені тенденції та виклики посилюється актуальність пошуку принципово нових засад політики комплектування, орієнтованої на стале, гармонійне формування архівних аудіовізуальних колекцій та їх

розвиток. Задля цього, на нашу думку, політика комплектування повинна носити ініціативно-пошуковий характер, бути орієнтованою на формування колекцій не лише для «майбутніх поколінь», а й на сьогоденного користувача (у т. ч. як потенційного джерела комплектування), а також супроводжуватися активною аналітичною і експертною роботою. Звідси – альтернативою усталеній адаптаційній моделі має стати інноваційна модель комплектування на основі синергії оновлення технологій (яке повинно гармонійно доповнюватися і забезпечуватися модернізацією відповідної нормативно-методичної бази) і розбудови якісно нового комунікаційного простору. Без сумніву, у заявленому контексті особлива роль відводиться формуванню багатоваріантної архівної взаємодії на основі концепції спільної відповідальності за аудіовізуальну спадщину, яка вже на даному етапі повинна включати щонайменше:

- розвиток зв'язків з існуючими джерелами комплектування та розширення їх кола;
- співробітництво в архівному середовищі;
- розвиток співпраці між спорідненими інституціями, що займаються архівуванням аудіовізуальних документів.

Налагодження повноцінних партнерських стосунків і розбудова тісної співпраці між архівом і джерелами комплектування можливі лише на основі діалогу та досягнення домовленостей. При цьому обидві сторони мають виходити з того, що ключова точка перетину їхніх інтересів лежить у розумінні спільної відповідальності за збереженість та інтеграцію аудіовізуальних документів як частини національної та світової культурної спадщини (як визначальної ціннісної детермінанти відносин між архівом і джерелами комплектування, а значить – незмінної, незважаючи на періодичні зміни у власності та управлінні джерел комплектування). Архів як учасник цих діалогів (що, зазвичай, реалізуються у формі переговорів) повинен позиціонувати себе не як «прохач» документів для формування колекцій, а як довірений зберігач, здатний забезпечувати накопичення, збереженість,

цілісність та аутентичність документів. Тому вже на етапі ідентифікації інтересів важливо правильно донести інформацію про архів, його цінності й цілі, а також чітко окреслити, яку підтримку він очікує від джерел комплектування і що сам готовий робити у вирішенні певних завдань. Цьому, зокрема, повинна сприяти комунікаційна стратегія архіву, націлена на посилення інформаційного впливу на джерела комплектування, наприклад, через оперативне інформування про поточну діяльність архіву, оприлюднення результатів його роботи, звітів, аналітики тощо.

Потреба співробітництва в архівному середовищі мотивується ситуацією, яку наразі спостерігаємо: комплектування аудіовізуальних колекцій архівами здійснюється фрагментарно, ізольовано, без чітко визначених стратегій і моделей придбання, з відсутністю достовірної інформації про ефективність цієї роботи, не дозволяючи вітчизняній архівній системі повною мірою відповідати вимогам цифрового простору та демонструючи помітне відставання від загальноєвропейських тенденцій у сфері формування аудіовізуальної спадщини.

Очевидним у цій ситуації бачиться вироблення і запровадження на галузевому рівні скоординованої політики придбання аудіовізуальних документів за принципом профілювання-координування, який передбачає пропорційну співвіднесеність складових частин аудіовізуального документального комплексу НАФ із погляду тематики, призначення, окремих видів і типів документів. Координування передбачає врахування профілю комплектування архівів, що взаємодіють між собою з метою усунення тематичних лакун та невиправданого дублювання (з огляду на здатність аудіовізуального документа зазвичай існувати в більш ніж одному примірнику), що сприяє підвищенню сукупного інформаційного потенціалу і цілісності НАФ на національному і регіональному рівнях, та, зокрема, допомагає у формуванні потужних регіональних колекцій. Важливим ресурсним елементом реалізації цієї мети може стати зведена онлайн-база даних документів НАФ з її невід'ємною складовою – інформацією про нові

надходження аудіовізуальних документів до архівних колекцій. Адже здатність знати у реальному часі, що архіви мають у складі своїх аудіовізуальних колекцій, підвищить ефективність і результативність рішень щодо їх формування. В свою чергу, це прискорить розвиток комунікації та координації в архівній галузі загалом та з архівами зокрема, центру з регіонами, міжособистісні взаємодії.

Однак, ефективне вирішення проблем формування аудіовізуальних колекцій лише на засадах взаємодії в середині архівної спільноти неможливе. Виходячи з концепції спільної відповідальності за аудіовізуальну спадщину, важливим є розвиток співпраці з іншими спорідненими інституціями (бібліотеками, музеями), що займаються архівуванням аудіовізуальних документів. На жаль, незважаючи на дедалі більшу риторику про необхідність встановлення і розвитку різних форм взаємодії між цими інституціями [39], підстав говорити про конкретні практичні кроки поки що немає. Як справедливо зауважує О. Рибачок: «Сьогодні в Україні поки ще бракує загальнонаціонального цифрового проекту культурної документальної спадщини попри рекомендації ЮНЕСКО, висловлені в Хартії про збереженість цифрової спадщини, де зазначалася доцільність визначення координаторів створення національних цифрових проектів та їхнього розвитку» [54, с. 188].

Тим не менше, через посилення процесів інформаційно-ресурсної інтеграції в електронному середовищі у найближчому майбутньому поступово буде формуватися спільна цифрова колекція інформаційних ресурсів архівів, бібліотек і музеїв з її неодмінною складовою – аудіовізуальними документами. Тому першочерговим завданням у межах партнерства може стати загальнонаціональний проект зі створення даних про аудіовізуальні документи, зосереджені у споріднених інституціях. Запропонований ресурс повинен не тільки забезпечити інформаційне підґрунтя для формування згаданої вище цифрової колекції, але, як у випадку із зведеною онлайн-базою даних документів НАФ, дозволить архівам, бібліотекам та музеям доповнювати і оновлювати свої аудіовізуальні колекції, запобігаючи марнотратному дублюванню.

Ще одним аргументом на користь необхідності розвитку взаємодії між вказаними інституціями служить той факт, що знання у сфері архівування аудіовізуальних документів залишаються наразі доволі фрагментованими, вирізняються різноманітністю стандартів і технологій, браком уніфікованої практики та міждисциплінарністю. Багатьом інституціям, які опікуються цими документами, бракує експертних знань. Дотеперішня відсутність в Україні правил роботи з аудіовізуальними документами посилює потребу в першочерговому розвитку співробітництва на засадах обміну досвідом: через пропагування найкращого досвіду, а також на основі використання потенціалу компетентних фахівців цих інституцій.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що трансформаційні процеси, незважаючи на свою хаотичну природу, продовжують змінювати систему комплектування архівних аудіовізуальних колекцій. Тому сьогодні видається правомірною і логічною потреба у ревізії багатьох теоретичних засад та методологічних підходів комплектування, розробленні і запровадженні політики та інноваційної моделі комплектування архівних аудіовізуальних колекцій на основі стратегічного планування. Досягнення позитивного результату у питанні вирішення сформульованих вище завдань можливе за умови великої кооперативної та координаційної роботи у фокусі спільної відповідальності за аудіовізуальну спадщину, широкої дискусії та подальших системних досліджень.

3.3. Збереження цифрової культурної спадщини: програми ЮНЕСКО та Україна

Не буде перебільшенням констатація факту, що з початку XXI ст. людство переживає черговий пізнавальний «поворот» до культурної спадщини. Нова хвиля зацікавленості проблемами її збереженості зумовлена реаліями науково-технологічного прогресу інформаційного суспільства, який стимулює потужний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, безпрецедентні обсяги концентрації цифрової інформації у базових сферах

життєдіяльності людства та невпинне збільшення її питомої ваги у загальному потоці інформації, що надходить усіма існуючими комунікаційними каналами.

Зважаючи на те, що Україна є членом ЮНЕСКО з 1954 р. та активним учасником розробок програм захисту культурної спадщини, логічним стало й продовження діяльності нашої країни й в епоху цифрової культури, що призвело до розробки низки міжнародних охоронних проектів.

Масштаби змін, пов'язаних із цифровими трансформаціями в інформаційно-комунікаційній індустрії, дійсно вражають. Про це виразно засвідчили результати опублікованого у травні 2010 р. аналітичного дослідження «Десятиліття цифрового Всесвіту – чи готові Ви?» (Digital Universe Decade – Are You ready?). Згідно з його результатами загальний обсяг цифрових даних, що включає обсяги даних «цифрових за походженням» і даних оцифрованих, у 2009 р. збільшився проти 2008 р. на 62 %, при цьому значна частка цифрового контенту (майже 75%) – не оригінальна, а представлена у копіях. До 2020 р. обсяг цифрових даних збільшиться у 44 рази і тенденція суттєвого зростання їхніх масивів у світі зберігатиметься на перспективу. Точками зростання даних прогнозуються основні види ЗМІ та комунікації – телебачення, радіо, Інтернет, мобільні мережі. Підкреслено, що обсяги інформації у цифровому просторі значно перевищують базовий рівень антивірусних програм і фізичного захисту, а тому вона вкрай потребує відповідного рівня безпеки. Збільшення загроз і ризиків зумовлює появу в суспільстві нових вимог стосовно нормативно-правового регулювання захисту інтелектуальної власності, персональних даних, політики архівування [66]. Отже, реалії цифрового простору знайшли відображення в усіх сферах життєдіяльності соціуму, актуалізуючи не лише технічні та комунікаційні аспекти розвитку інформаційного мережевого суспільства, а й широкий діапазон складних світоглядних, соціокультурних, правових проблем, спричинених самим фактом формування цього простору.

Варто підкреслити, що обсяги цифрової інформації невпинно збільшуються

у світі через переведення у цифровий формат і традиційних джерел інформації (рукописів, стародруків, мап, креслень, архівних документів, бібліотечних і музейних зібрань, періодичних видань тощо). Оцифрування документальної спадщини у сучасному інформаційному суспільстві – один із ключових трендів. Розпочате на рубежі 1980 – 1990-х років як складова процесів створення електронних каталогів найбільших архівів, музеїв і бібліотек, оцифрування спочатку призначалося для розроблення мультимедійних продуктів. Однак, досить швидко набуло статусу самостійного, самодостатнього і наукомісткого напрямку в діяльності «інституцій пам'яті», орієнтованого не тільки на забезпечення всебічного доступу користувачів до багатоаспектної інформації документальних скарбів і фізичної збереженості оригіналів документів шляхом створення їх електронних копій, а й на виконання міжнародних і національних проектів, програм оцифрування культурної спадщини, у т. ч. архівної. Цілком закономірно, що цифрові й оцифровані документи стали новим об'єктом процесів і технологій в архівах, засвідчили в сучасній архівістиці фундаментальні зрушення від аналогової парадигми до цифрової, виявили широкий діапазон проблем, що знаходяться у фокусі повсякденної діяльності архівів, – соціокультурних, управлінських, правових, економічних, технологічних, теоретичних, методичних, кадрових. Принципово важлива роль у вирішенні цих проблемних питань належить ЮНЕСКО, Раді Європи, головним інституціям Європейського Союзу (ЄС). Їхні ініціативи на ґрунті багатогранної практики міжнародного співробітництва, закріплені документально, торкаються широкого спектру ключових аспектів правового захисту культурної спадщини, у т. ч. у цифровій формі та інтеграції діяльності «установ пам'яті», які зберігають і продукують об'єкти сучасної цифрової культури, і, таким чином, визначають парадигму культурної політики на міжнародному і регіональному рівнях. Звернення до досвіду та концептуальних основ культурної політики міжнародних організацій і міжурядових інституцій актуалізується в контексті євроінтеграційного процесу нашої держави, розроблення стратегічних напрямів інноваційного розвитку

архівної справи України, забезпечення повноцінного функціонування архівної спадщини України – Національного архівного фонду (НАФ) [50, с. 69].

Культурна спадщина є базовим поняттям у поняттєво-термінологічному апараті комплексу гуманітарних наук, а також у побудові моделі її правової охорони. Поняття має глибокі філософські традиції та історичні корені, а його тривала еволюція виразно окреслилася в дискусіях, присвячених проблемам передачі – наслідування від попередніх до наступних поколінь окремих об'єктів матеріальної та духовної культури (споруди і будівлі різного призначення, предмети побуту, знаряддя праці, релігійні й національні реліквії, архівні документи, рукописи, стародруки, твори літератури і різних видів мистецтва – живопису, графіки, фотографії тощо), які у хронологічному відношенні були свідомством (пам'яткою) історії, та з огляду на їх непересічне історичне, наукове, художнє або інше значення потребували збереження. У західній традиції поняття «культурна спадщина» включено у доволі складний термінологічний ряд: «cultural heritage», «cultural patrimony», «cultural property», а від обраного на офіційному рівні терміну, його обсягу і контексту певною мірою залежить культурна політика не тільки окремих держав, а й у світі [50, с. 70].

Термінологічне тлумачення поняття «культурна спадщина», визначення її об'єктного складу та змісту відбулося значною мірою під впливом становлення системи правової охорони в міжнародному праві, нормотворчої діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Ради Європи, Європейського Союзу (ЄС), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), інших міжнародних неурядових організацій. Ухвалені під їх егідою численні документи (багатосторонні конвенції, рекомендації, декларації) зафіксували розвиток міжнародного права охорони культурних цінностей саме як системи принципів і норм, що формуються суб'єктами міжнародного права, і

регулюють міжнародні відносини у сфері збереження, використання і дослідження культурної спадщини, відновлення історичного середовища, захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів, реституції і повернення незаконно переміщених культурних цінностей, міждержавне культурне співробітництво за цими напрямками [27, с.61–62].

Одним із принципово найважливіших актів ЮНЕСКО є Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини від 16 листопада 1972 р. Це – перший міжнародно-правовий документ, де найцінніші пам'ятки культури та природи, яким людство має забезпечити виявлення, охорону, збереження, популяризацію і спадкоємність передавання майбутнім поколінням, отримали узагальнюючу назву «культурна спадщина».

Аналогічний підхід містить Програма «Пам'ять світу», яка з 1992 р. реалізується ЮНЕСКО у розвиток концепції Всесвітньої спадщини. Поняття «Пам'ять світу», як трактується у Програмі, це документальна спадщина (документована колективна пам'ять народів світу), що зберігається у бібліотеках, архівах, музеях, сховищах різних країн для нинішньої та майбутньої світової спільноти, і за обсягами становить значну частину Всесвітньої культурної спадщини. Її колекції та фонди є надбанням усього людства, як і об'єкти видатного значення, включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Її положеннями передбачено ведення реєстрів «Пам'ять світу» міжнародного, регіонального, національного рівнів і внесення до них шляхом спеціальної процедури об'єктів документальної спадщини, що мають всесвітнє значення [50, с. 72; 73].

Повноцінне функціонування Всесвітньої спадщини суттєво залежить від підтримки, сприяння й збереження різноманітності культури народів світу в усьому багатстві її форм та самобутності. Для вирішення цих проблем Генеральна конференція ЮНЕСКО 2 листопада 2001 р. прийняла Загальну декларацію ЮНЕСКО про культурну різноманітність. У ній наголошується, що будучи джерелом новацій, творчості, ключовим компонентом сталого розвитку, дієвим інструментом міжкультурного діалогу й міжнародного співробітництва,

культурна різноманітність потрібна людству так само, як живій природі біорізноманітність. Декларація – перший міжнародно-правовий документ, в якому культурну різноманітність визнано спільним надбанням людства, постульовано її невід’ємний зв’язок із повагою до культурних прав і гідності людини, а обов’язковість її збереження для нинішніх і прийдешніх поколінь проголошено етичним імперативом [74].

Утім, категорія «культурна спадщина» постійно знаходиться у динаміці. Зокрема, на початку ХХІ ст. відбулося істотне розширення її об’єктного складу, смислового і предметного поля. Цивілізаційного значення у міжнародному масштабі набуло поняття «цифрова спадщина». У довідкових виданнях (термінологічних словниках, глосаріях) термін «цифровий» є синонімом «електронний» [50, с. 74]. Загальноживаний термін «цифрова спадщина» має подвійне значення – культурна спадщина у цифровій формі або оцифрована (в електронній формі) культурна спадщина, тобто, йдеться про створення електронних (цифрових) копій історичних документів та артефактів.

На міжнародному рівні поняття «цифрова спадщина» отримало нормативне значення завдяки ухваленню Генеральною конференцією ЮНЕСКО 15 жовтня 2003 р. «Хартії про збереження цифрової спадщини». Згідно зі ст. 1, цифрова спадщина охоплює унікальні інформаційні ресурси знань і форми їх функціонування у базових сферах життєдіяльності суспільства – культурі, науці, освіті, управлінні, а також інформацію технічного, правового, медичного, іншого характеру, яку створюють у цифровій формі, або переводять у цифровий формат шляхом перетворення існуючих на аналогових носіях ресурсів [74]. Йдеться про документи з паперовим носієм, бази даних, рухомі й нерухомі зображення, звукові та графічні матеріали, програмне забезпечення, веб-сторінки. У разі «цифрового походження» ресурси існують лише як цифровий оригінал. Серед інформаційних ресурсів є багато таких, що мають неминущу цінність, значимість і потребують збереження для майбутніх поколінь, а тому

акцентовано увагу на представництві у цифровій спадщині всіх народів, держав, культур і мов. За ст. 2 Хартії, збереження цифрової спадщини передусім націлене на забезпечення її максимального удоступнення, яке має бути вільним від необґрунтованих обмежень. Одне із ключових завдань цифрового архіву як невід'ємного, органічного компонента цифрової спадщини полягає у тому, щоб його контент залишався доступним для суспільства. При цьому підкреслено, що вкрай важливо створити надійний захист від будь-яких посягань на безпеку інформації конфіденційного чи приватного характеру. Держави-члени, керуючись міжнародними правовими актами, повинні послідовно сприяти встановленню справедливої рівноваги між законними правами творців та інших правовласників і зацікавленістю широких верств населення в отриманні повноцінного доступу до цифрової спадщини. У ст. 5 Хартії базовим принципом функціонування цифрової спадщини визнано безперервність, послідовне дотримання якого вимагає впродовж повного «життєвого циклу» (від створення і до отримання безпосереднього доступу) здійснювати комплексні заходи для забезпечення її збереженості [73]. Йдеться про збереження всіх смислових і функціональних характеристик її об'єктів, можливостей їх пошуку, презентації, інтерпретації, удоступнення та використання нинішніми і майбутніми поколіннями. Однак, у світі існують реальні загрози невідвортної втрати цифрової спадщини, зумовлені швидкою зміною технічних параметрів обладнання і програмного забезпечення, відсутністю належної нормативно-правової бази, невизначеністю у питаннях ресурсного забезпечення, загальної відповідальності за її збереженість. Технології збереження цифрових матеріалів вимагають вкладання значних інвестицій у наукові дослідження і прикладні розробки. Також збільшується розрив у сфері розвитку та використання інформаційних технологій між розвиненими країнами та рештою світу, між різними верствами населення всередині країн. Це явище відоме в науці як цифровий розподіл або цифрова нерівність. Тому в Хартії подано низку рекомендацій і пропозицій з розроблення сучасних стратегій,

підходів щодо створення цифрових ресурсів, цифрових архівів, відбору цифрових матеріалів за критеріями історичної, культурної, наукової цінності, застосування відповідних правових та інституціональних механізмів, систем і процедур, здатних забезпечити автентичне і цілісне відтворення цифрових об'єктів. Також йдеться про розроблення організаційних засад національної політики країн щодо охорони, забезпечення збереженості, доступу до цифрової спадщини, розвитку міжнародного співробітництва за цими напрямками [73].

Згодом у розвиток положень «Хартії про збереження цифрової спадщини» та Програми «Пам'ять світу» ЮНЕСКО ухвалила 2 важливих документа – Ванкуверську декларацію «Пам'ять світу в цифрову епоху: оцифрування і збереження», 2012 р. і «Рекомендацію про забезпечення збереження та доступу до документальної спадщини, у тому числі в цифровій формі» 2015 р [50, с. 75; 75].

Декларація «Пам'ять світу в цифрову епоху: оцифрування і збереження» була прийнята у вересні 2012 р. на конференції у Ванкувері (Канада). Понад 500 учасників конференції з 110 країн долучилися до обговорення широкого спектру актуальних проблем забезпечення збереженості та удоступнення цифрової спадщини, зокрема: розроблення під егідою Програми «Пам'ять світу» стратегічного документа – «дорожньої карти» цифрових трансформацій і Рекомендації щодо просування законів про обов'язковий примірник для цифрових форматів; створення необхідної технологічної інфраструктури (програмне забезпечення, формати файлів, носії інформації, інструменти і робочий процес, платформи і мережі); об'єднання зусиль архівної, бібліотечної та музейної спільноти для вирішення проблемних питань впливу авторських прав на доступ до цифрових інформаційних ресурсів; стандартизація цифрового зберігання тощо [75].

У Декларації наголошується, що реалізація прав людини вільно шукати, отримувати та використовувати інформацію, її загальнодоступність у світовому масштабі значною мірою стає можливою завдяки доступу до

інформації у цифровій формі. Цифрові технології надають безпрецедентні можливості передачі та зберігання інформації, також є засобом фізичної збереженості документів, особливо – довготривалої збереженості аудіовізуальних документів. Підкреслено важливість нормативно-правового забезпечення і залучення інвестицій у здійснення проєктів оцифрування, дотримання балансу між культурною спадщиною у традиційній формі та у цифровому форматі, удосконалення компетенції роботи з цифровим контентом. Положення Декларації орієнтовані на створення електронних копій архівних, музейних, бібліотечних фондів, накопичення досвіду формування національних цифрових ресурсів документальної спадщини, розвиток нового напрямку в світовій історіографії – «Digital history». Завдяки їх практичній реалізації користувачі отримують можливість побачити у режимі он-лайн електронні образи найбільш значимих історичних документів і артефактів, що зафіксували історичні епохи, події, особистостей [75].

«Рекомендація про забезпечення збереження та доступу до документальної спадщини, у тому числі в цифровій формі» – це системний нормативно-правовий документ із викладом сучасних принципів, пріоритетів, взаємозв'язаних послідовних заходів правового, організаційного, технологічного, наукового характеру, спрямованих на комплексне вирішення питань виявлення, збереження, удоступнення об'єктів документальної спадщини, в т. ч. у цифровій формі, розвитку міжнародного співробітництва за цими напрямками. Її провідна ідея полягає в забезпеченні повноцінного функціонування документальної спадщини людства у всьому багатстві її об'єктного складу.

3.4. Електронні архіви в Європейському Союзі як перспективна модель для України

Варто підкреслити, що не лише в світовому масштабі реалізується програма захисту цифрової культурної спадщини, але й в регіональних вимірах так само, зокрема, у Європейському Союзі (ЄС) приділяється

велика увага проблемам цифрової спадщини.

Євроінтеграційні перспективи України, змушують звернутися нас до огляду культурних проектів зі збереження цифрової культурної спадщини реалізованих в Європейському Союзі.

З моменту підписання у лютому 1992 р. лідерами держав Європейського Співтовариства Договору про Європейський Союз і Заключного акта про валютно-фінансовий союз, культурна політика офіційно була визнана одним із напрямів діяльності ЄС і фактором економічної й соціальної інтеграції Європи. ЄС мав заохочувати співробітництво держав-членів, сприяти розвитку їхніх культур на засадах національної та регіональної різноманітності, враховуючи при цьому і питання спільної культурної спадщини. Культура розумілася як один із вагомих інструментів об'єднання громадян держав-членів ЄС не тільки на політичному і соціально-економічному рівнях, а й на рівні їхньої самосвідомості та самоідентифікації, сприйняття себе представниками однієї території з базовими загальнокультурними цінностями. Важливим кроком у розвиток положень Договору про Європейський Союз 1992 р. стало рішення Європейського парламенту і Ради ЄС № 2228/97/ЄС від 13 жовтня 1997 р. про заснування Програми дій Співтовариства у сфері культурної спадщини. В її межах зусилля спрямовувалися на посилення збереженості європейської культурної рухомої й нерухомої спадщини (архівів, бібліотечних і музейних зібрань, археологічних наземних і підводних об'єктів, архітектурних пам'яток і культурних ландшафтів), забезпечення можливостей удоступнення громадян до культурних надбань, виховання у них бережливого ставлення до пам'яток культури [50, с. 77]. Згодом у ЄС розпочалося виконання програм культурного спрямування – «Леонардо», «Рафаель», «Медіа», «Культура 2000», що передбачали надання на конкурсних засадах фінансової підтримки (грантів) культурно-художнім/просвітницьким проектам. Упродовж 1990-х – на початку

2000-х років було ухвалено низку нормативно-правових документів, присвячених питанням активізації співробітництва держав-членів ЄС в архівній сфері, розширення доступу до документів Європейського парламенту, Ради та Комісії ЄС і громадськості до офіційних документів, створення ефективної системи управління архівами і документами, забезпечення збереженості архівних документальних комплексів згідно з нормативними вимогами (рішення Ради ЄС (94/C 235/03) від 17 червня 1994 р., Резолюція Ради ЄС від 6 травня 2003 р., Рекомендація Ради ЄС (2005/835/EC) від 14 листопада 2005 р.). 3 документи, а саме: Рекомендація R (2000) 13 щодо доступу до архівів, Рекомендація R (2001) 15 щодо викладання історії у XXI ст. у Європі і Рекомендація R (2002) 2 щодо доступу до офіційних документів містять засадничі принципи, яких державам-членам рекомендується дотримуватися у своїй законодавчій і адміністративній практиці. Цей комплекс документів визначив політику ЄС в архівній сфері як цілісну стратегію управління інформацією, що базується на принципах прозорості (transparency), відкритості, доступності [67–68]. Отже, логіка інтеграційних процесів на європейському континенті зумовила поступове розширення компетенції інституцій ЄС в культурній сфері та засвідчила, що офіційна культурна політика перемістилися на перші позиції, а культура розглядається як один із ключових чинників взаємодії держав-членів ЄС. Розвитку цих тенденцій значною мірою посприяло прийняття Хартії ЄС про основні права (2000) і Лісабонського договору (2007).

Проблеми збереження культурної спадщини у цифровій формі почали розробляти в ЄС наприкінці 1990-х років XX ст. у взаємозв'язку з розбудовою інформаційного суспільства, створенням інформаційної інфраструктури європейського континенту, «дигіталізацією» і розповсюдженням цифрових технологій в усіх сферах життєдіяльності європейського соціуму. В ЄС прийнято і реалізується значний за обсягом блок документів, присвячених розвитку інформаційного суспільства, серед

яких є низка документів, що містять перспективні системні орієнтири для реалізації політики ЄС у сфері культури, діяльності держав-членів у сфері культурної спадщини та її репрезентації у цифровій формі: «План дій щодо переходу Європи до інформаційного суспільства» (1994); «Меморандум зі взаєморозуміння «Мультимедійний доступ до європейської культурної спадщини» (1995-1998); «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства» (2000); Програма «eЄвропа – інформаційне суспільство для всіх» (м. Лісабон, Португалія, 2000, оновлена у 2010 р.) і плани дій щодо її реалізації – «eEurope 2002», «eEurope 2005», «eEurope 2010»; «Лундські принципи» (2001); план дій «eEurope 2020: Цифровий порядок денний для Європи» (Digital agenda for Europe, нині основний проектний документ із розвитку інформаційної сфери ЄС), «Рамкова програма Горизонт 2020» (2014). Ці документи орієнтовані на забезпечення в умовах становлення інформаційного суспільства глобальної конкурентоспроможності ЄС: шляхом посилення інноваційного потенціалу та економічного оновлення держав-членів; пріоритетного розвитку найперспективніших трендів інформаційно-комунікаційних технологій; упровадження е-урядування як одного з ключових інструментів ефективності державного управління і надання послуг; досягнення нового рівня комунікацій, культури, науки, освіти, покращення якості життя громадян [50, с. 83].

Прикладом такої методики може слугувати «Меморандум зі взаєморозуміння «Мультимедійний доступ до європейської культурної спадщини» [72], ухвалений Європейською комісією у червні 1996 р. Це угода між музеями, галереями, державними і громадськими установами, компаніями, які спеціалізуються у сфері телекомунікаційних і апаратно-програмних комплексів, електронних видавництв стосовно досягнення обопільного порозуміння з мультимедійних проблем, важливих для всіх сторін. У ній визначено низку зобов'язань для сторін, зокрема: *для державних установ*: сприяти співробітництву між музеями, галереями і приватним сектором; внести необхідні уточнення у законодавство про

інтелектуальну власність; брати участь у фінансуванні створення електронних інформаційних ресурсів, не пов'язаних із комерційними інтересами; сприяти поширенню інформації про культурну спадщину в навчальних закладах і громадських організаціях; *для компаній, які спеціалізуються у сфері телекомунікаційних і апаратно-програмних комплексів, електронних видавництв*: брати участь у фінансуванні робіт зі створення електронних образів музейних колекцій; сприяти тому, щоб електронний доступ до культурної спадщини Європи став частиною навчальних планів шкіл і університетів тощо; *для музеїв і галерей*: установити єдиний порядок створення електронних образів зібрань і забезпечити через електронні мережі їх удоступнення; дійти згоди щодо єдиних правил і протоколів опису змісту, порядку доступу, виробити цінову політику для індивідуальних користувачів, шкіл і університетів на території ЄС і за його межами; пропагувати електронний доступ до інформаційних ресурсів музеїв як доповнення до безпосередніх відвідувань їх громадянами і спосіб поширення у світі знань про світову культурну спадщину [50, с. 85].

Показово, що організаційна діяльність у ЄС довкола проблем цифрової спадщини на початку XXI ст. ставала дедалі все більш конкретною і чіткою, набувала рис стратегічного планування з визначеними базовими принципами, пріоритетами, взаємозв'язаними завданнями, послідовними заходами та інструментами їх реалізації.

На підтримку виконання попередніх рішень Рада ЄС прийняла у листопаді 2005 р. «Динамічний план дій», що містив 6 основних цілей: досягнення стратегічного лідерства у сучасних реаліях стрімких економічних і технологічних змін; зміцнення взаємозв'язків між державами-членами ЄС, а також з європейськими мережевими структурами стосовно ініціатив або виконання програм з оцифрування культурної спадщини; подолання фрагментарності та дублювання у процесах оцифрування; визначення адекватних моделей фінансування і політики для забезпечення стійкого розвитку та стратегії довготривалої збереженості цифрових ресурсів;

підтримка культурної та мовної різноманітності у цифровому контенті.

Практичній реалізації створення європейського культурного інформаційного простору сприяло прийняття Європейською комісією Рекомендації 2006/585/ЄС про оцифрування і он-лайн доступ до культурного контенту та цифровому зберіганню від 24 серпня 2006 р. [67]. У жовтні 2011 р. Європейська комісія ухвалила нову Рекомендацію С (2011) 7579 [68], підтриману Радою ЄС на засіданні 20 квітня 2012 р. У цих документах пропонувалося державам-членам: розробити національні стратегії довготривалого збереження і удоступнення цифрових ресурсів з урахуванням дотримання законодавства про інтелектуальну власність; включити до них організаційні аспекти, відповідальність усіх сторін, пов'язану зі створенням цифрових інформаційних ресурсів і користуванням ними; переглянути національне законодавство для того, щоб його норми врешті допустили можливості багатократного копіювання і міграцію цифрових матеріалів; розвивати співробітництво, обмінюватися досвідом і технологіями, погоджувати стандарти, підтримувати постійні консультації та здійснювати моніторинг ситуації на локальному і міждержавному рівнях; активізувати діяльність щодо оцифрування матеріалів із питань культури для їх репрезентації у Європейській цифровій бібліотеці, відомій під назвою «Європеана».

У межах Програми eEurope реалізовувалася програма eContent2 (2001-2004), спрямована на підтримку формування, поширення і використання багатомовного цифрового ресурсу, зокрема, і в мережі Інтернет, сприяння розвитку мовної й культурної різноманітності у глобальних мережах. У січні 2005 р. Європейський парламент ухвалив програму eContentplus (2005 – 2008), що передбачала розвиток і запровадження багатомовного контенту інноваційних on-line послуг в Європі.

20 листопада 2008 р. відбулося офіційне відкриття Європейської цифрової бібліотеки (European Digital Library, Europeana) і більш як 1000 установ з усієї Європи надали свої матеріали для того, щоб зробити

доступними для користувачів у режимі он-лайн понад 2 млн оцифрованих об'єктів (творів живопису, музичних творів, кінофільмів, фотодокументів, книг, мап, архівних зібрань тощо) [50, с. 88]. Проект ініційовано Європейською комісією з метою покращення доступу до електронного контенту в рамках програми eContentplus і орієнтовано на відкритий доступ до багатомовних мультимедійних ресурсів європейської культурної спадщини. Європейську цифрову бібліотеку визначено як головну і загальноєвропейський інтегратор цифрових культурних матеріалів. Ще одним масштабним проектом є Європейська бібліотека (The European Library), започаткована у 2004 р Конференцією європейських національних бібліотекарів (СЕМ.). Це веб-портал, що надає доступ до повнотекстових і бібліографічних ресурсів 48 національних бібліотек Європи. Пошуково-навігаційний апарат порталу пропонує можливості бібліографічного пошуку і доступу до цифрових ресурсів книжкових фондів [33; 53].

Навіть побіжний аналіз проблематики досліджуваної теми засвідчує, що Європейський Союз має позитивний досвід законодавчого та проектного супроводу питань збереження цифрової культурної спадщини. Європейські стратегічні ініціативи відносно культурної політики базуються на усвідомленні керівними інституціями ЄС і урядами держав-членів, що культура – це інструмент зміцнення соціальної консолідації та європейської ідентичності, особливо актуальний в умовах культурного, мовного, етнічного і релігійного розмаїття європейського суспільства; культурна спадщина – ключовий чинник сталого розвитку мирної та процвітаючої Європи, є втіленням європейської «єдності в різноманітності», а цифрова спадщина – не тільки вид її невід'ємна складова європейської культурної спадщини, що містить цінні інформаційні ресурси, а й спосіб збереження її об'єктів.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки вивчення проблематики електронного архіву та його структури й функціонування, як соціо-комунікативної системи, варто відзначити доволі активний процес напрацювання теоретико-методичних засад науковим загалом українського архівознавства. Разом з тим, поряд із розробками питань реалізації процесу інформатизації архівної справи в Україні, постали питання термінологічного характеру та загалом, змістовного наповнення поняття архів, та електронний архів зокрема. На сьогоднішній день, все ще залишаються недостатньо розробленими питання своєчасної наукової відповіді архівною галуззю України на технологічні зміни, що відбуваються, особливо в питаннях джерел інформації на нових типах носіїв та урахування активного продукування в інформаційному просторі країни суспільно значимих електронних документів та їх підвидів.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що поняття «цифровий архів» і «електронний архів» мають різницю на змістовному рівні. «Цифровий архів» містить цифрові джерела архівів (фотозображення, звукозаписи, кінофільми, ноти, ілюстрації тощо), тобто оцифровані архівні матеріали, які відскановані, розпізнані та відповідають усім умовам оцифрування документів. В електронних архівах збирають електронні колекції, які охоплюють як оцифровані документи, так і решту електронних документів, які вже були створені за допомогою комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій. Однак, в силу широкого технологічного охоплення суспільного буття, дуже часто, термінологічно «цифровий/електронний архів» використовуються паралельно, позначаючи комплекс документів створених, чи опрацьованих, за допомогою електронно-обчислювальних приладів.

Розглянувши проблематику інформатизації архівної галузі в контексті визначення змістовного наповнення поняття електронного архіву, можна констатувати, що відкритість архіву, прозорість і неупередженість його діяльності, всебічне та системне використання соціально значущої ретроспективної документної інформації, взаємодія з іншими підсистемами

соціальних комунікацій (бібліотеки, музеї, засоби масової інформації та ін.), обмін інформацією на державному і міжнародному рівнях є показником розвитку демократії, побудови громадянського правового відкритого суспільства. Процеси інформатизації архіву як соціально-комунікаційної структури дозволять Україні інтенсивніше рухатися вперед до єдиного світового інформаційно-комунікаційного простору.

В результаті проведеної роботи, було встановлено, що, на сьогоднішній день, нормативно-правова база функціонування електронних архівів в Україні є напрацьованою, однак, залишаються лакуни, через відсутність гнучкості та адаптивності юридичних норм до сучасних інформаційних реалій із появою нових за змістом електронних документів. Однак, робота в цьому напрямку активно ведеться на державному рівні.

Збереження електронної документальної спадщини неможливе без творчого, інноваційного підходу до організації комплектування архівів у межах ініціативного документування. Архів повинен стати на позицію провідного суб'єкта в процесі ініціативного документування, зосередити максимальні зусилля на пошуку інформації веб-ресурсів, що має цінність для суспільства. У багатьох випадках лише ініціатива архіву дає можливість комплектувати та зберігати такі форми документів як веб-сайти, що заслуговують на постійне зберігання.

Ще одним прикладом інтенсифікації збиральницької роботи архівів є комплектування архівних фондів аудіовізуальними документами (що мають не лише вигляд традиційних носіїв, а все частіше саме електронних), що мають суспільно важливе значення. Важливим аспектом при цьому є налагодження повноцінних партнерських стосунків і розбудова тісної співпраці між архівом і джерелами комплектування можливі лише на основі діалогу та досягнення домовленостей. При цьому обидві сторони мають виходити з того, що ключова точка перетину їхніх інтересів лежить у розумінні спільної відповідальності за збереженість та інтеграцію аудіовізуальних документів як частини національної та світової культурної спадщини (як визначальної ціннісної детермінанти

відносин між архівом і джерелами комплектування, а значить – незмінної, незважаючи на періодичні зміни у власності та управлінні джерел комплектування). Архів як учасник цих діалогів (що, зазвичай, реалізуються у формі переговорів) повинен позиціонувати себе не як «прохач» документів для формування колекцій, а як довірений зберігач, здатний забезпечувати накопичення, збереженість, цілісність та аутентичність документів.

Розглянувши становлення поняття «культурна спадщина» та досвід реалізації проектів з виявлення та зберігання культурної цифрової спадщини на рівні ЮНЕСКО, можна говорити про активне міжнародне співробітництво в даній царині. Вкрай важливо, щоб українські архівісти були залучені до вирішення актуальних проблем збереження і удоступнення культурної спадщини у цифровій формі на електронних ресурсах ЮНЕСКО і Європейського Союзу (ЄС). В контексті євроінтеграційних прагнень України, варто переймати європейський досвід створення інтегрованих інформаційних цифрових ресурсів культурної спадщини, включаючи й архівну спадщину.

Зважаючи на отримані результати нашого дослідження, вважаємо за потрібне сформулювати кілька тез, що, на нашу думку, мають сприяти розвитку електронного архівування в Україні:

- гармонізація законодавчої бази України з метою синхронізації її із загально європейським в галузі електронного документообороту та електронних архівів.
- сприяння налагодженню зв'язків між суб'єктами продукування електронних документів (всіх форм) та архівними інституціями, що мають перспективи фондування даного документального масиву.
- активізація науково-теоретичних пошуків в галузі адаптації існуючих архівних інституцій до нових технологічних реалій та прийняття на зберігання електронних документів нових форм та змістів (аудіовізуальний контекст, веб-сайти тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України. Документ № 3792-12, редакція від 09.05.2011 *Веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12&print=1> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи»: Закон України Документ № 2888-III, від 13.12.2001 *Веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2888-14> (дата звернення: 10.09.2019).
3. Про електронний документ та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 11.09.2019).
4. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 852-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15> (дата звернення: 15.09.2019).
5. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05 черв. 1994 р. № 80/94-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80/94>. (дата звернення: 15.09.2019).
6. Про Національну програму інформатизації : Закон України №74/98-ВР від 04.02.1998 URL: <http://www.kmu.gov.ua/document%5C1542964%5Czakon1.htm>. (дата звернення: 14.09.2019)
7. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 09.04.1999 № 595-IV. Дата оновлення: 13.01.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14> (дата звернення: 18.09.2019).
8. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України №537-V від 9 січня 2007 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>. (дата

- звернення: 18.09.2019).
9. Цивільний кодекс України. Документ 435-15, редакція від 16.10.2011. *Веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15> (дата звернення: 22.09.2019)
 10. Положення «Про Центральний державний електронний архів України» від 21.05.2012 *Офіційний веб-сайт Центрального державного електронного архіву України*. URL: http://tsdea.archives.gov.ua/ua/base/759_21052012.pdf (дата звернення: 22.09.2019).
 11. Положення про Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного : затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2016 № 3911/5. URL: http://www.archives.gov.ua/Law-base/Minjust/cdkaffa_2016.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
 12. Порядок зберігання електронних документів в архівних установах : Наказ Державного комітету архівів України №49 від 25 квітня 2005 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 7 червня 2005 року за №627/10907 URL: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/Regulations/index.php?order-2005-49> (дата звернення: 27.09.2019).
 13. Порядок передавання кіно-, відео-, фото-, фонодокументів на постійне зберігання, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 19.07.2016 № 1962/5, зареєстрований Міністерством юстиції України від 21.07.2016 № 1000/29130 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1000-16> (дата звернення: 18.04.2019).
 14. Про затвердження Державної програми розвитку архівної справи на 2006 – 2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України №92 від 1 лютого 2006 року. *Офіційний вісник України*. 2006. №5. С.81-83.
 15. Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009 – 2013 роки : Постанова Кабінету Міністрів України №1020 від 23 вересня 2009 р.

- Урядовий кур'єр*. 2009. 14 жовтня. С.9.
16. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання: наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14>. (дата звернення: 24.09.2019).
 17. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису: наказ Міністерства юстиції України від 01.11.2012 № 1600/5. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1854-12>. (дата звернення: 24.09.2019).
 18. «Бібліотека-XXI» : розпорядження Кабінету Міністрів України № 1579-р від 23 грудня 2009 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. 6 січня. С.16.
 19. ДСТУ 2732:2004: Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: / розроб.: О. Загорецька, Л. Драгомірова, Л. Кузнецова, С. Кулешов та ін. К. : Держспоживстандарт України, 2005. 32 с.
 20. Доповідь Голови Державного комітету архівів України О. П. Гінзбург Про підсумки роботи архівних установ України за 2009 рік та завдання на 2010 рік. *Архіви України*. 2010. №1 (267). С. 7-24.
 21. Дубровіна Л. А. Кіржаєв С.М. Структура і зразки автоматизованого опису архівного фонду для Національного зведеного банку даних. *Архівна та рукописна Україніка*. К.: Ін-т укр. археографії, 1992. С.70-91.
 22. Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України: Метод. Рекомендації / Держкомархів України, УНДІАСД, ЦДЕА України. Київ, 2009. 13 с.
 23. Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні: Сучасний стан та перспективи / НАН України. Ін-т укр. археографії ім. М. С.

- Грушевського, ЦНБ ім. В. І. Вернадського ; ГАУ України при Кабінеті Міністрів України. УДНДІАСД. К., 1995. 308 с.
24. Правила роботи архівних установ України / Міністерство юстиції України, Державна архівна служба України, УНДІАСД / упоряд.: Л. А. Кисельова та ін. / за заг. ред. Н. М. Христової. Київ, 2013. 243 с.
25. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи
26. Проведення експертизи цінності веб-сайтів для подальшого архівного зберігання : Метод. рекомендації / ЦДЕА України; уклад. : Т. Г. Кручиніна (керівник розробки), О. В. Загородній. - Київ, 2012. 23 с.

Монографії та наукові статті

27. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 616 с.
28. Архівістика: Термінологічний словник / Український держ. НДІ архів. справи та документознавства / авт.-упорядн.: К. Є. Новохатський та ін. Київ, 1998. 106 с.
29. Архівознавство : підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. К.: Видавн. дім «КМ Академія», 2002. 356 с.
30. Асєєв Г. Г. Концептуальні підходи до інформаційного проектування електронного документообігу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 3. С. 43–49
31. Бондаренко В. Цифровий архів: переваги, можливості, планування, створення, використання (на прикладі проекту «Ірмос») / *Вісник Львівського університету: Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. 2006. Вип. 1. С. 231 – 248.
32. Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи. *Архівознавство. Археографія*.

Джерелознавство. 2002. Вип. 5. С. 9-18.

- 33.Браккер Н., Куйбышев Л. Оцифровка, доступ и сохранение цифрового культурного и научного наследия: стратегия Европейской комиссии. URL:<https://www.culture29.ru/upload/.../1bb/1bbc01сеса78b1f5348ffb424f702b4b.pdf> (дата звернення: 17. 10. 2019).
- 34.Васильченко М. М. Інформатизація архіву як соціально-комунікаційної структури. Вісник Харківської державної академії культури. 2010. Вип. 31. С. 199-208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2010_31_23 (дата звернення: 12. 10. 2019).
- 35.Вплив копіювально-розмножувальної техніки на збереженість архівних документів : метод. Рекомендації / Укрдержархів, УНДІАСД, уклад.: О.Я. Гаранін, Н.М.Христова, І.В. Срібняк К.: УНДІАСД , 2012. С.12.
- 36.Денисенко О. В. Нормативне забезпечення роботи з електронними документами. Архіви України. 2016. № 1. С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2016_1_4 (дата звернення: 12. 10. 2019)
- 37.Ємельянова Т. О. Формування архівних аудіовізуальних колекцій: новітні тенденції та виклики розвитку. Архіви України. 2019. Випуск 3 (320). С. 100–112. URL: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_3_2019/7.pdf (дата звернення: 17. 10. 2019)
- 38.Закусило М. Хто відповідальний за нові медіа? URL: <http://ua.telekritika.ua/none/print/47760> (дата звернення: 20.09.2019)
- 39.Зворський С. Л. Активізація взаємодії архівів і бібліотек – вимога часу. *Архіви України*. 2018. № 5-6. С. 7–21;
- 40.Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справоч.Х.:КП «Городская типография», 2009. 392 с.
- 41.Кисельов І. М. Про автоматизовану інформаційно-пошукову систему архіву. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1997. Т.2. С. 29–32.
- 42.Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній

- мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.10. Київ, 2005. 19 с.
- 43.Клименко Т. Пріоритетні напрями діяльності обласних архівних установ України на сучасному етапі їх розвитку. *Студії з архів. справи та документознавства*. 2015. Т. 22-23. С. 21-25;
- 44.Ковтанюк Ю.С. Оцифрування Національного архівного фонду в цифрах: припущення та перспективи *Семінар «Архівна спадщина в інформаційному просторі традиції, інновації, перспективи»*: Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору». 06 жовтня 2016 р., м. Київ. URL: http://tsdea.archives.gov.ua/wp-content/uploads/pages/ysk_06102016.pdf. (дата звернення: 25. 10. 2019).
- 45.Кручініна Т. Г. Чернятинська Ю. Г. Створення архівних колекцій веб-сайтів у межах ініціативного документування в Центральному державному електронному архіві України. *Архіви України*. 2015. № 5-6. С. 61–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2015_5-6_6. (дата звернення: 17. 10. 2019)
- 46.Купрунець Т. Я. Архівне копіювання веб-сайтів: проблеми та шляхи їх вирішення. *Архіви України*. 2012. Випуск 6 (282). С. 50–61.
- 47.Молчанов С. Н. Европейское право и сохранение культурного наследия народов Европы. URL: smolchanov.narod.ru/EuropeanHeritageLaw2002.ppt. (дата звернення: 15.03.2019).
- 48.Онищенко О. С. Документально-інформаційні ресурси архівів та бібліотек – спільна база для розвитку науки, освіти, культури. *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*: міжвідомчий зб. наук. праць. Київ: УНДІАСД. 2001. Вип. 4. С. 163–173.
- 49.Приходько Л. Експертиза цінності аудіовізуальних документів: теоретичні засади, науково-методичні аспекти. *Архіви України*. 2017. № 3-4. С. 95–119;
- 50.Приходько Л. Ф. Збереження цифрової культурної спадщини –

- імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Архіви України*. 2019. Випуск 2 (319). С. 67–92. URL: https://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2019/6.pdf
(дата звернення: 12. 10. 2019)
51. Пріоритетні питання державної політики у сфері архівної справи та діловодства URL: http://www.archives.gov.ua/News/22_06_2010_pytannya.php. (дата звернення: 17. 10. 2019).
52. Проценко Д., Тупчієнко Д. Огляд підходів до регулювання нових конвергентних аудіовізуальних засобів масової інформації: міжнародний досвід. URL: <http://www.nrada.gov.ua/wpcontent/uploads/2017/03/BrochureReviewOfRegulatoryApproaches.pdf> (дата звернення: 20.09.2019).
53. Рибачок О. М. Діяльність ЮНЕСКО в галузі розвитку міжнародних проектів цифрової документальної спадщини. *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. праць. Київ 2017. Вип. 126. С. 36–141
54. Рибачок О. М. Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02. НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 242 с. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_1.pdf. (дата звернення: 20.10.2019).
55. Робота архівних установ України з аудіовізуальними документами: методичний посібник /Укрдержархів. УНДІАСД. Л. Ф. Приходько (кер. теми), Г. К. Волкотруб, В. В. Патик / за заг. ред. Т. О. Ємельянової. Київ, 2015. 398 с.
56. Селіверстова К. Особливості відбору аудіовізуальних документів на постійне зберігання. *Студії з архів. справи та документознавства*. 2013. Т. 21. С. 69–74.
57. Скиба О. Что такое электронный архив: его возможности и функции. URL: <http://www.docflow.ru/toolkits/3/detail.php?ID=26144>.

- (дата звернення: 12. 10. 2019).
- 58.Словарь медиатерминов. Серия «Медиа. Ресурсы. Менеджмент». Харьков: Фолио, 2009. 400 с.
- 59.Філіпова Л. Я. Системи управління електронним документообігом: загальні поняття термінології, організації, технології (зарубіжний досвід). *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 4. С. 15–18.
- 60.Філіппова Л. Я. Цифрові архіви в сучасному суспільстві: термінологічний та змістовний аспект. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_2_3. (дата звернення: 18. 10. 2019)
- 61.Фіткулін О. Т. Вибір технологій та програмних засобів для створення архівних копій веб-сайтів. *Архіви України*. 2014. Випуск 4-5 (292-293). С. 227–235.
- 62.Чукут С. А. Державна культурна політика в умовах побудови інформаційного суспільства: зарубіжний і вітчизняний досвід. URL: ktru.kpi.ua/ua/faculty/chukut (дата звернення: 11.09.2019).
- 63.Ширин С. С. Развитие интегрированных цифровых ресурсов по европейскому культурному наследию в первом десятилетии XXI века. *Научный альманах*. 2017. № 2–2(28). С. 250–258. URL: <http://ucom.ru/doc/na.2017.02.02.250.pdf> (дата звернення: 17.10.2019).
- 64.Юдіна Л. М. Використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України: науково-методичні засади, напрями та форми (1993–2004 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.10. Київ, 2005. 20 с.
- 65.Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus. URL: dictionary.cambridge.org. (дата звернення: 12. 10. 2019).
- 66.Gantz John, Reinsel David. The Digital Universe Decade – Are You Ready? May 2010, sponsored by EMC. URL: http://www.emc.com/digital_universe (дата звернення: 18. 10. 2019).
- 67.Commission Recommendation 2006/585/EC of 24 August 2006 on the

- digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri> (дата звернення: 24.09.2019).
68. Commission Recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Brussels, 27.10.2011. C (2011) 7579 final. URL: register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST_16291_2011_ADD_1 (дата звернення: 21.09.2019).
69. Electronic Records at the National Archives. URL: <https://www.archives.gov/research/electronic-records>. (дата звернення: 15.09.2019).
70. Multi-media Access to Europe's Cultural Heritage. A Memorandum of Understanding and European Charter. European Commission, DGXIII-B, 28th June 1996. URL: www.regnet.org/documents/general/mou.doc (дата звернення: 15.10.2019).
71. Narodowe Archiwum Cyfrowe / Національний цифровий архів. – URL: <http://archeos.org.ua/?p=4278>. (дата звернення: 12.10.2019).
72. National Archives Electronic Records Archives (ERA). URL: <https://www.archives.gov/era>. (дата звернення: 15.09.2019).
73. UNESCO. Charter on the Preservation of Digital Heritage. 15 October 2003. URL: <http://portal.unesco.org/>. (дата звернення: 10.09.2019).
74. UNESCO. Universal Declaration on Cultural Diversity: Adopted by the General Conference of UNESCO at its thirty-first session on 2 November 2001. URL: orcp.hustoj.com/.../unesco-universal-declaration-on-cultural. (дата звернення: 13.09.2019).
75. UNESCO/UBC. Vancouver Declaration. The Memory of the World in the Digital Age Digitization and Preservation. 6 to 28 September 2012. Vancouver, British Columbia, Canada. URL: unesco.se/wp-content/uploads/2015/06/Vancouver-Declaration-September-2012 (дата звернення: 24.09.2019).